

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra církevních dějin a církevního práva

Bc. Petra Sejkorová

Zaniklé kostely v Brně

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. ThLic. Tomáš Parma, Ph.D.

2017

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jsem při tom jen uvedené zdroje.

V Brně dne 8. 11. 2017

Petra Sejkorová

OBSAH

ÚVOD	5
ÚZEMNÍ A NÁBOŽENSKÝ VÝVOJ V BRNĚ	6
Před vznikem města	6
Vznik města.....	8
Založení klášterů	9
Obléhání Brna švédským vojskem.....	10
Josefínské reformy	11
Asanace	12
Vznik Velkého Brna.....	12
ZANIKLÉ KOSTELY	14
Mapa kostelů	16
Rotunda neznámého zasvěcení	16
Kostel Všech svatých	19
Kostel sv. Prokopa (a sv. Oldřicha)	22
Kostel sv. Víta.....	26
Kaple Panny Marie Pomocné.....	29
Kaple Nalezení sv. Kříže	32
Kostel sv. Václava.....	35
Kostel Panny Marie (později sv. Anny).....	39
Kaple Panny Marie Bolestné.....	43
Kostel Panny Marie.....	45
Kostel sv. Jana Křtitele	48
Kostel sv. Barbory.....	51
Kaple sv. Anny.....	53
Kostel sv. Mikuláše.....	57
Kaple sv. Mořice	61
Kostel Panny Marie Malá Mariacela	64
Královská kaple.....	66
Kostel sv. Floriána	72
ZÁVĚR	76
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	77
Prameny	77

Edice pramenů.....	77
Literatura.....	77
Internetové odkazy.....	80
SEZNAM ZKRATEK.....	81
SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH.....	82

ÚVOD

*„Nad soutokem Švarcavy a Svitavy, na sever od sesterské Bratislavy,
na ose Užhorod-Praha, komíny k oblakům sahá Velké Brno, hlavní město Moravy.“*

Josef Horáček, báseň *Hymnus na Brno*

Když se člověk prochází centrem Brna, míjí řadu kostelů, či alespoň zahlédne jejich věže, jež se tyčí nad městem. Tyto stavby se většinou v průběhu stovek let postupně měnily, některé zůstaly stejné či podobné. Mnoho objektů bylo přestavěno z menších na větší, například kaple na kostely. Některé byly obnoveny a jiné zmizely úplně. A právě těmto stavbám bych se chtěla věnovat v této práci.

Bydlím v Brně více než čtyři roky, a ačkoliv znám většinu současných brněnských kostelů, nikdy mě nenapadlo zamyslet se nad tím, zda se ve městě nevyskytovaly ještě kostely jiné. Až jednou jsem narazila asi na nejznámější zaniklý brněnský kostel, na sv. Mikuláše na náměstí Svobody. Položila jsem si tedy otázku, kolik se takových staveb ve městě vyskytuje. Toto téma mě zaujalo.

Cílem této práce je shrnout zaniklé kostely, popsat jejich vznik a zánik, vyobrazení či případné archeologické výzkumy. Zamyslím se rovněž nad otázkou, kolik se takových kostelů a kaplí ve městě vlastně vyskytovalo a co zapříčinilo jejich zrušení a zboření. Pokusím se zaznamenat nejnovější poznatky, a případně též informace na webových stránkách, které jsou v dnešní době zdrojem nejnovějších zpráv například v oblasti archeologických výzkumů. Ještě před touto kapitolou plánuji shrnout důležité události města v oblasti územní i náboženské.

Tuto diplomovou práci jsem začala psát u prof. PhDr. Miloslava Pojsla, který však bohužel později zemřel, proto tímto velmi děkuji Mgr. ThLic. Tomáši Parmovi Ph.D., že se mé práce ujal a nasměroval mě ve struktuře díla. Také bych chtěla poděkovat pracovnícům Archivu města Brna a Archeologického ústavu v Brně za ochotu, dále profesoru Jiřímu Sehnalovi za cenné rady a v neposlední řadě rovněž svému manželovi za podporu.

ÚZEMNÍ A NÁBOŽENSKÝ VÝVOJ V BRNĚ

*„Brno mělo sedm bran, kterými se se všech stran hrnuly do města davy
cizinců i domácích, kde obchod a živnosti kvetly,
k velké radosti hlavního města Moravy, na trzích i jarmarcích.“*

Josef Horáček, báseň *Brněnské brány*

Brno, ležící na soutoku řek Svitavy a Svratky, je druhým největším městem v České republice. K hlavním dominantám města patří bezesporu kopec Špilberk, kde se nachází hrad a pevnost, a rovněž také vršek Petrov s katedrálou svatého Petra a Pavla.

Název města pochází nejspíše ze staroslověnštiny, tedy respektive ze staročeského slova brn, což v překladu znamená bláto, jíl či kal. Z tohoto slova je odvozeno přídavné jméno brnný, mužský tvar poté zněl brnen a střední tvar brnno. „Znamenal hlinité místo a pak osadu na něm a velmi dobře se hodil na nynější Staré Brno, položené na bahnitém místě brodu přes Svratku.“ Mužským tvarem brnen byl pojmenován zdejší hrad, jehož název časem zanikl. Osada dostala pojmenování podle středního tvaru brnno a časem se ujal název Brno. Z původního Brnno je později odvozen latinský název Brunna a německý Brünn.¹ Toliko k názvu města. Ale vraťme se na začátek.

Před vznikem města

Osídlení brněnského území sahá až do paleolitu, tedy do starší doby kamenné. Četné archeologické výzkumy našly z různých období pravěku až do raného středověku mnoho kostrových hrobů, vybavení zemřelých, nástrojů, nádobí či sídlištních objektů.² Pokud se budeme držet stěžejního tématu této práce, kterým jsou

¹ DRÍMAL, J., PEŠA V. *Dějiny města Brna 1*. 1.vyd. Brno: Blok, 1969, s. 32.

² Přehledný seznam a stručné informace archeologických lokalit z tohoto uvedeného období nabízí kniha *Dějiny Brna 1* z roku 2011, jejíž úplný bibliografický záznam je uveden v následující poznámce pod čarou.

zaniklé kostely, je potřeba zmínit Staré Zámky u Líšně. V této lokalitě bylo zhruba v 7. až 8. století po Kristu vybudováno opevněné hradisko. Zjistilo se, že pravděpodobně byl jeho součástí také kostelík vystavěný z lomového kamene. První archeologický výzkum zde proběhl v letech 1890-1891, další se konaly pod vedením Josefa Poulíka v letech 1948-1955. Hodně informací přinesl následující výzkum z let 1956 až 1965. Snad již okolo roku 1000 vznikají na Starém Brně raně románské rotundy, přičemž první byla objevena v roce 1978 a další roku 2012.

Když se zaměříme na počátky historického Brna, tak ty lze klást do závěru 11. století, kdy je doloženo jeho jméno (*ad urbem, cui nomen Brinen*). Událost z roku 1091 popisuje český kronikář a děkan pražské svatovítské kapituly Kosmas, kdy zmiňuje brněnský hrad ve svém díle *Kronika Čechů*. Tehdy se měl před hradem setkat král Vratislav II. s bratrem Konrádem a dohodnout se na přímém nástupnictví. Kniha *Dějiny Brna* však zároveň dodává, že kronikář se do díla pustil zhruba až za 30 let od těchto událostí, proto by mělo být toto datum přijímáno s rezervou.³

Odtud se přímo dostáváme k otázce polohy knížecího hradu. Jedni badatelé kladli hrad na vrchol Špilberk, druzí k řece Svratce na Staré Brno, na pravý nebo levý břeh. Dá se usuzovat, že právě pojmy jako bláto a jíl, které se pojí s názvem města, by na lokalitu u řeky poukazovaly. Uvažuje se, že Petrov vznikl jako nové správní centrum až po zániku hradu na Starém Brně. Je však evidentní, že Staré Brno bylo již v 11. století osídleno na jednom i druhém břehu řeky Svratky. Farní funkci této oblasti plnil snad kostelík Panny Marie a podléhal mu zřejmě i chrám na Petrově. Situace se však právě možná v polovině 12. století změnila, a ačkoliv osídlení Starého Brna trvalo i nadále, do popředí začal vystupovat Petrov a jeho nově založený chrám. Jeho nejstarší písemný doklad pochází sice až z první čtvrtiny 13. století, uvažuje se však, že tento chrám vystavěl již první brněnský kníže Konrád, který zemřel na konci 11. století. Výzkumy archeologů kladou založení chrámu do poloviny 12. století.⁴ Nutno zmínit, že také kostel sv. Prokopa, který se nacházel na křížení nynějších ulic Václavská a Křížová, měl v té době velký význam. Byl sice postavený zřejmě až na počátku 13. století, ale je zajímavé, že listina z roku 1314 udává, že byl farní svatyní pro Staré Brno. Z tohoto důvodu se uvažuje, že kostel po reorganizaci převzal farní právo z kostela Panny Marie, kterému ponechal jen určitou část Starého Brna. Další zamýšlenou

³ PROCHÁZKA, R.; WIHODA, M.; ZAPLETALOVÁ, D. V raném středověku. In PROCHÁZKA, R. (ed.). *Dějiny Brna 1: Od pravěku k ranému středověku*. Brno: Statutární město Brno; Archiv města Brna, 2011, s. 504-505.

⁴ *Tamtéž*, s. 511.

možností je, že sv. Prokop byl nástupcem staršího kostela, který měl jiné zasvěcení a zároveň byl jedinou svatyní předpokládaného hradu.⁵ Věc je to vcelku složitá a dopátrat se konečné odpovědi, zdá se být téměř nemožné.

K sídelní situaci na území brněnské aglomerace na konci 12. století patří kromě těchto výše uvedených míst také nynější centrum města s ulicemi Starobrněnská, Radnická, Josefská, Orlí či Zelný trh. Dále je to benediktinské proboštství na Luhu v dnešním Komárově s kostelem sv. Jiljí nebo osada sv. Martina se stejnojmenným kostelem, nacházející se před nynějším hotelem Grand poblíž vlakového nádraží. Později, na přelomu 12. a 13. století, již v okolí Brna existují vesničky jako Židenice, Cejl, Bohunice, Komín, Královo Pole, Slatina a řada dalších, či vsi s vlastními kostely, jako Tuřany, Obřany či Modřice. Mezi další významné sakrální stavby začátku 13. století patří již zmíněný kostel sv. Prokopa či od něho přes řeku vzdálený kostel sv. Václava, který pravděpodobně vznikl dříve, než uvádějí písemné prameny. V Zábrdovicích také vzniká poblíž kostela sv. Kunhuty klášter premonstrátů.

Do města postupně proudili různí cizinci a ti měli též vyhrazené kostely, které navštěvovali. Německy mluvící cizinci se usazovali kolem kostela sv. Jakuba, románskému obyvatelstvu sloužil zase kostel sv. Mikuláše, jehož původní stavba se pravděpodobně nacházela jinde než známý pozdější kostel na Dolním trhu. Čeští obyvatelé navštěvovali kostel sv. Petra.

Vznik města

Významným milníkem v historii města je rok 1243, kdy král Václav I. udělil Brnu řadu práv a výsad a zařadil ho mezi královská města. Měšťané si poté začali budovat městské hradby, ačkoliv prý již při vzniku města zde nějaké částečné hradby existovaly.⁶ Každopádně nově zbudované hradby byly vystavěny z kamene a malty a hlavní hradba měla sílu zdiva zhruba dva a půl metru a výšku sedm metrů. Součástí bylo téměř padesát věží, nazývaných bašt. Celkově měly hradby podobu oválu, který obepínal město v délce dva kilometry a dvě stě padesát metrů. Později přibyla k tomuto opevnění ještě parkánová hradba, která zvyšovala bezpečí obránců města. Ve středověku bylo možné do města vstoupit na šesti místech. V místech dnešního

⁵ KUČA, K. Brno: *Vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Praha-Brno: Baset, 2000, s. 17.

⁶ *Taméž*, s. 19.

Šilingrova náměstí se nacházela Brněnská brána, v horní části České ulice Veselá brána, v horní části Běhounské ulice se nacházela Běhounská brána, v dolní části Koblížné ulice byla jen tzv. Branka, o kus níž v ulici Orlí Měnínská brána a konečně v dolní části Masarykovy ulice byla Židovská brána. Do dnešní doby se nám zachovala jediná brána, a to Měnínská, která však byla v 18. a 19. století přestavěna do nynější podoby.⁷

Důležité je též zmínit, že v polovině 13. století byl nad městem založen královský hrad Špilberk. Nesmíme též opomenout okolní předměstí, kde žil také velký počet lidí. Mezi nejvýznamnější patří nepochybně Staré Brno, dále se osídlení soustředilo i na Pekařské, kolem Cejlu nebo u městských bran.

Založení klášterů

Na začátku 13. století přicházely do Brna mnohé církevní řády a zakládaly si zde své kláštery. Nejprve se zde usadili dominikáni, kteří obdrželi kostel sv. Michala. Mezi další nově příchozí patří minorité s kostelem sv. Jana Křtitele a sv. Jana Evangelisty, kde později vznikla také loreta a svaté schody. Dále ženský řád augustiniánek, tzv. herburgy, které tak byly nazývány kvůli jménu své zakládající řádové sestry. Jejich klášter se jmenoval Cella sanctae Mariae nebo Cella castitatis. Po zaniknutí konventy si prostorách zbudovali své sídlo jezuité, kteří přišli do Brna na konci 16. století. Původně za hradbami na nynějším Moravském náměstí, než byl jejich klášter zahrnut do vnitřního města, se usadili augustiniáni poustevníci. Ke konci 18. století byl jejich klášter zabrán jinou institucí a řád se přesunul do zrušeného kláštera cisterciáček na Starém Brně. K výčtu příchozích ve druhé polovině 15. století řadíme ještě františkány observanty, jejichž založení kláštera inicioval Jan Kapistrán. Řádový klášter se nacházel u Svrateckého náhonu na předměstí. Později zde byl postaven kostel sv. Bernarda. Ženská větev františkánek se taktéž usadila na předměstí poblíž Židovské brány a nechaly si zde vystavět kostel sv. Josefa. Později, když Josef II. nařídil jejich klášter zrušit, část sester přijala řád sv. Voršily, aby mohly nadále fungovat. Řád kapucínů se rovněž usadil na předměstí, a to poblíž Měnínské brány. Během švédského

⁷ Přibližný vzhled tehdejšího města, ačkoliv v tomto případě až z konce 14. století, nám podává model Brna, který vytvořili pracovníci ze společnosti Archaia Brno. WALTER, Vilém; PEŠKA, Marek; MERTA, David; KOLAŘÍK, Václav. Zpřístupnění modelu: Model Brna pro konec 14. století. In: *brno1645.cz* [online]. Datum neuváděno. [7. 11. 2017]. Dostupné na: www.brno1645.cz/brno14st.kmz.

obléhání Brna před polovinou 17. století, kdy sami obránci města zapalovali mnohé stavby u hradeb, aby nedali záminku nepřátelům, padly za oběť právě poslední tři zmíněné kláštery, které patřily františkánům, františkánkám a kapucínům. Tyto zmíněné řády si později nové kláštery vybudovali uvnitř města. Než kapucíni přesídlili na Uhelný trh, který se nyní nazývá Kapucínské náměstí, k nově postavenému kostelu sv. Kříže, krátkou dobu pobývali u kostela sv. Mikuláše, kde provozovali hospic.

Kláštery byly zakládány rovněž v oblasti Starého Brna. K nejznámějším patří klášter cisterciáček Aula sanctae Mariae založený v roce 1323 Eliškou Rejčkou. Starší je však na Pekařské ulici komenda johanitů i klášter dominikánek, nazývaný Hortus regis. Naopak až z poloviny 18. století pochází klášter milosrdných bratří a klášter alžbětinek za řekou Svratkou. Z oblasti předměstí je důležité uvést také klášter premonstrátů v Zábrdovicích, který vznikl již na začátku 13. století. Z okolních vesnic ještě benediktinské probošství v dnešním Komárově či klášter kartuziánů v Králově Poli. Z tohoto výčtu je patrné, že Brno mělo poměrně hustou síť církevních institucí.

Obléhání Brna švédským vojskem

Tato událost zanechala v historii města nesmazatelné stopy. Předtím v 15. století sice v zemi řádily husitské války a v Čechách se katolíci stali spíše menšinou, avšak většina moravských měst, včetně Brna, zůstala většinou katolická. Válečné události se také naštěstí nedotkly institucí uvnitř městských hradeb a Brno nebylo nikdy dobyto. Kláštery a kostely na předměstích měly situaci zřejmě horší, ale historické prameny pouze uvádí, že roku 1429 byl vypálen starobrněnský klášter cisterciáček.⁸

Pokud se přesunem do roku 1643, tehdy přitáhla k městu švédská vojska, kterým velel generál Torstenson. Když vydrancovali část předměstí, obránci města sami zapálili některé domy, aby nepřátelům nedali příležitost. Požár však zasáhl také Petrov, jeho chrám a hřbitovní kapli sv. Cyrila a Metoděje, okolní domy a zřejmě také kostel sv. Barbory. Švédové zde však pobýli jen pár dní, poté odtáhli jinam. Znova přitáhli však za necelé dva roky. Brno pod vedením generála, který se jmenoval Ludvík Raduit de Souches, však bylo připraveno. Byly opraveny městské hradby, sundány šindelové střechy a zbořeny větší budovy do vzdálenosti šest set kroků od hradeb, včetně klášterů.

⁸ ČERNUŠÁK, T.; ELBEL, P.; JAN, L.; PROCHÁZKA, R. Církevní instituce a projevy zbožnosti. In: *Dějiny Brna 2: Středověké město*. Brno: Statutární město Brno; Archiv města Brna, 2013, s. 732.

Švédové město nakonec dobývali čtyři měsíce, přičemž hlavní útok proběhl 15. srpna 1645, v den slavnosti Nanebevzetí Panny Marie. Švédové boj prohráli, ačkoliv byli v přesile. Netřeba připomínat známou pověst, že od té doby petrovské zvony vyzvání poledne už v 11 hodin, protože v ten čas generál Torstenson ukončil svůj boj. Výrazným duchovním mužem toho času byl jezuita P. Martin Středa a ochránkyní města Panna Maria Svatotomská. Její obraz je umístěn ve starobrněnské bazilice. Švédská vojska poté odtáhla, město se ubránilo, ale zůstalo vypálené a zpustošené.

Výjev obléhání města nám vyobrazuje veduta od malířů H. B. Bayera a H. J. Zeisera, která se nachází v Muzeu města Brna. Virtuální podobu centra Brna z té doby zpracovali pracovníci společnosti Archaia Brno.⁹

Josefínské reformy

Jestliže se od třicetileté války přesuneme o sto let později, ocitneme se v barokním Brně, ve kterém již proběhlo plno přestaveb a mnoho kostelů, klášterů či měšťanských a šlechtických domů dostaly barokní vzhled. Důraz byl také kladen na silné opevnění, takže z města se stala pevnost.

Josef II. vládl nejprve společně se svou matkou od roku 1765. Ještě než zemře Marie Terezie, v Brně vzniká roku 1777 biskupství, takže Brno již nespadá pod olomouckého biskupa. Prvním brněnským biskupem se stává Matyáš František Chorinský. Od roku 1780 vládne Josef již sám a nastoluje v zemi své reformy. Nejcitelněji se města dotklo rušení klášterů a nepotřebných kostelů. Řada staveb byla přeměněna na skladiště či hned zbořena. Tohoto tématu se ještě dotkne kapitola Zaniklé kostely, protože mnoho kostelů a kaplí v ní uváděných na tyto reformy doplatilo. Nutno však dodat, že v josefínské době byla velmi zahuštěna farní síť. Vnitřního města se to sice přímo netýkalo, zato spíše okolních vesnic. Lidé to totiž často měli do nejbližšího kostela i několik hodin. Josef si přál zřídit nové farnosti tam, kde je zvláště v zimě nepřístupná cesta, kde jsou domy od sebe vzdáleny víc než hodinu, kde je vesnice aspoň

⁹ Bohužel je zatím k dispozici pouze střed města, časem snad přibudou také předměstí. WALTER, Vilém; PEŠKA, Marek; MERTA, David; KOLAŘÍK, Václav. Zpřístupnění modelu: Model Brna pro rok 1645. In: *brno1645.cz* [online]. Datum neuváděno. [7. 11. 2017]. Dostupné na: <http://www.brno1645.cz/brno1645.kmz>.

se sedmi sty obyvateli, kde již kostel stojí a dříve zde farář fungoval a kde musí jít farář ke svým farníkům přes cizí farnost.¹⁰

Změn se také dočkaly městské hřbitovy, protože byl vydán zákaz pohřbívání v obydlených osadách a u špitálů. Ve vnitřním městě byl zrušen jednak hřbitov u sv. Jakuba, který však v té době již fungoval jen částečně, dále hřbitov u kostela sv. Petra a Pavla, a také hřbitov v oblasti dnešního Žerotínova náměstí. Zachováno a postupně rozšířeno bylo pohřebiště na Vídeňské ulici u kostela sv. Václava, který však byl později rovněž zbořen. Úplně nový městský hřbitov vznikl v místech u nynější Kounicovy ulice.

Asanace

V polovině 19. století přestalo být Brno pevností a na konci století byl schválen asanační zákon, kterým město nabylo novou tvář. Za dvacet let bylo zbouráno přes dvě stě objektů. Nejčastěji to byly stavby, které nevyhovovaly z hygienického hlediska či překážely v rozšiřujících se ulicích. Velkou nevoli a protesty tehdy vyvolalo zbourání královské kaple na Dominikánském náměstí. Změnou ve struktuře města bylo také vybudování okružní třídy, podobně jako ve Vídni, či rozšíření a prodloužení ulice mezi nynějším náměstím Svobody a Moravským náměstím.¹¹

Vznik Velkého Brna

Dalo by se říci, že malým předchůdcem této události se stal rok 1850, kdy byla k městu připojena jeho předměstí, kromě Malé Mariacely a Petrohradské ulice poblíž Komárova. Po vzniku samostatné Československé republiky je pak o rok později připojeno k městu 23 okolních vesnic. Je potřeba zmínit, že kromě toho byly dohromady slučovány některé osady, či osada připojena k vesnici. Ke konci 2. světové války byla ještě připojena Líšeň a za dalších více jak deset let ještě oblast kolem nynější

¹⁰ WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny: Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740-1848*. Praha: Jelínek, 1945, 134.

¹¹ Město z věže kostela sv. Jakuba, ještě před touto asanací, lze spatřit na webové aplikaci, kde jde snímek z roku 1867 posunovat až do nynější podoby. WALTER, Vilém. Panorama města Brna z roku 1867. In: *panorama.brna.cz* [online]. 2012. [7. 11. 2017]. Dostupné na: <http://panorama.brna.cz/>.

brněnské přehrady a v průběhu další let ještě řada zbylých vesnic. Poslední byl připojen v roce 1980 Útěchov. Brno má v současné době 29 městských částí.

ZANIKLÉ KOSTELY

*„Pro pokoj svědomí za odpuštění hříchů a bez omítky z režného jen zdiva
Eliška Rejčka vdova po dvou králích na Starém Brně kostel postavila.“*

Jan Skácel, báseň *Malá recenze na královnu*

Řada současných kostelů byla během své existence různě bourána a přestavována, ať už z kaple na kostel či z menšího kostelíka na větší kostel. Jindy byla na nějakém místě zbořena stará sakrální stavba a vedle toho postavena nová, která stále existuje. V jiném případě byl sakrální prostor odsvěcen a přeměněn na jiné účely. Mnohdy zasáhla válka, josefínské reformy nebo stavba ležela na nesprávném místě a tzv. překážela ve stavebním rozvoji města. Je až překvapivé, kolik se na území dnešního Brna původně vyskytovalo kostelíků, kapliček, případně i zvoniček, o kterých už ani většinou nemáme ani zdání.

Jako první můžeme do tohoto výčtu zařadit kostelík v líšeňském hradisku na Starých Zámcích, který byl zbudován zřejmě z neopracovaného kamene. Dále zanikla řada kostelů společně s jejich kláštery. O těch bylo pojednáváno již v předchozí kapitole. Spolu se zánikem pohřebišť v obydlených oblastech zmizely také jejich hřbitovní kaple. Mezi takové můžeme zařadit všechny kaple ze svatojakubského hřbitova, kapli Panny Marie stojící v místech dnešního Žerotínova náměstí, jejíž podoba se dochovala na kresbě, či kapli sv. Anny u nynějších ulic Jugoslávská a Vranovská. Další kaple sv. Anny stála na Cejlu a po jejím zrušení byla uzpůsobena na školu. Na Cejlu se nacházela i jiná kaple, a to sv. Františka, v bývalém sirotčinci. Ve špitále na nynější Křenové ulici, který se nám dochoval také na fotografii, byl postaven kostel sv. Štěpána. Po zboření byl přibližně ve stejných místech zbudován na počátku 20. století nynější kostel Neposkvrněného početí Panny Marie. Opomenout nesmíme ani barokní kapli sv. Františka Xaverského stojící v místech dnešního křížení ulic Údolní a Úvoz, zbořenou na konci 19. století. Mezi další zmizelé stavby patří mariánská kaple v Přízřenicích na místě dnešního kostela, v osadě Dorných se údajně nalézala rovněž kaple, a pokud se přesuneme před nynější hotel Grand u hlavního nádraží, zde se rozprostírala osada sv. Martina se stejnojmenným kostelem. V místech současného

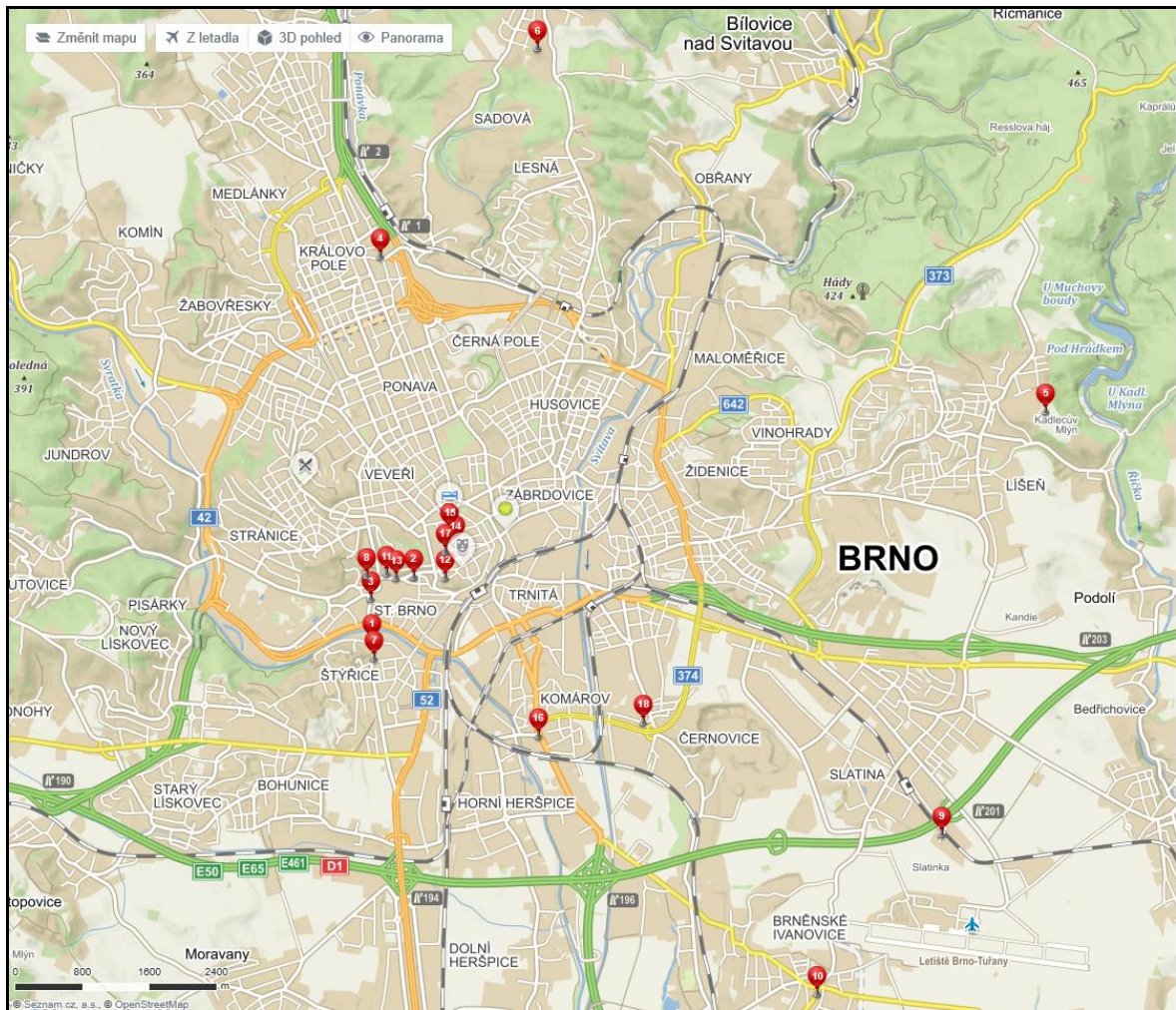
salesiánského kostela v Žabovřeskách byl na začátku 2. světové války zbudován kostel, avšak později zbořen. V centru Brna na Staré radnici existovala kaple Neposkvrněného početí Panny Marie, která změnila zasvěcení na sv. Martina a později byla přestavěna. Díky osobě Jana Kapistrána vznikla v městské hradební věži kaple jeho jména, a zmínit můžeme rovněž kapli Nejsvětější Trojice na Špilberku, v jejíž prostorách vznikla během války tzv. nacistická svatyně s Hitlerovou bustou. Zvoniček v Brně zmizela rovněž celá řada, uvedme například jen zvonici na Vančurově ulici v Židenicích, která byla zbořena před třiceti pěti lety kvůli výstavbě městského okruhu. Zajímavá je také historie bývalého farního kostela sv. Kunhuty v Zábrdovicích poblíž kláštera. Zrušený kostel nebyl nikdy zbořen, ale po letech 2001 až 2002, kdy zde proběhl archeologický výzkum, přeměněn na lékárnou.¹²

Další uváděné stavby jsou již zařazeny do podrobnějšího výčtu. Z centra města budou popisovány čtyři stavby, a to velmi známý kostel sv. Mikuláše, méně známý kostel sv. Barbory, dále pak Královská kaple a také kaple sv. Mořice, která je sice hřbitovní, ale řadila se k největší kapli na rozsáhlém svatojakubském pohřebišti. Z ulice Pekařská, která byla dříve rozdělena na různá území, jsou uvedeny kostely Všech svatých, sv. Jana Křtitele a klášterní kaple sv. Anny. Z významného předměstí Staré Brno pak dřívější kostely včetně rotundy v areálu starobrněnského kláštera, kostel sv. Prokopa, o kousek dál sv. Václava a rovněž rotunda na Vídeňské. Z okolních vesnic jsou to poutní kostelíky v Soběšicích, v Tuřanech, ve Slatince, v Komárově a již znovuobnovený v Líšni. Z dalších vesnic pak ještě kostely v Králově Poli a také v Černovicích, který ještě mnozí starší obyvatelé pamatují. U každé stavby je nejprve pro přehlednost uvedena tabulka, a v ní kolonky vznik, zánik, lokalita a farnost, do níž kostely patřily.

Na následující stránce je zobrazen výřez mapy Brna v současné podobě a na něm zaznačeny všechny kostely a kaple, které budou poté popisovány na následujících stránkách. Vzhledem k velké zahuštěnosti v centru města, je pro větší přehlednost uveden detailnější výřez. Stavby jsou řazeny chronologicky podle roku nebo přibližné doby zbourání stavby, ačkoliv je potřeba podotknout, že některé stavby v té době již nesloužily svému účelu.

¹² Čerpáno ze zdrojů: KUČA, K. *Brno: Vývoj města...*; a *Internetová encyklopedie dějin Brna*, dostupné na: <http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/>.

Mapa kostelů

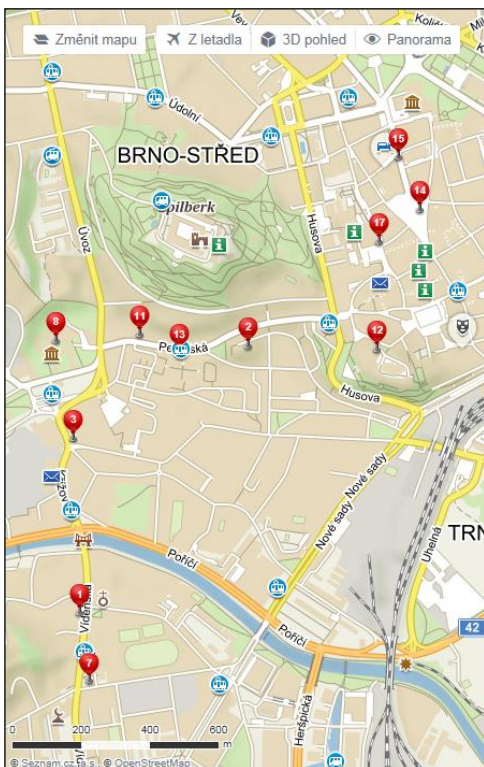

Obr. 1 Poloha kostelů na současné mapě.

Vytvořeno na mapy.cz

Legenda k mapě:

1) rotunda neznámého zasvěcení	10) kostel Panny Marie
2) kostel Věšch svatých	11) kostel sv. Jana Křtitele
3) kostel sv. Prokopa	12) kostel sv. Barbory
4) kostel sv. Víta	13) kaple sv. Anny
5) kaple Panny Marie Pomocné	14) kostel sv. Mikuláše
6) kaple Nalezení sv. Kříže	15) kaple sv. Mořice
7) kostel sv. Václava	16) kostel Panny Marie Malá Mariacela
8) kostel Panny Marie (sv. Anny)	17) královská kaple
9) kaple Panny Marie Bolestné	18) kostel sv. Florián

Obr. 2 Poloha kostelů v centru. Vytvořeno na mapy.cz

Rotunda neznámého zasvěcení

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
11. století	12. století	Staré Brno	?

Rotunda se nacházela na západní straně dnešní ulice Vídeňské, konkrétně v prostorách nynějšího domu č. 18 až ke stěně domu č. 16. Kolem se rozprostíralo rozsáhlé pohřebiště.

Toto raně středověké pohřebiště bylo archeology zkoumáno v letech 2009 a 2011. Zmiňme jen na okraj, že kromě nálezů z období 11. – 12. století zde bylo zjištěno rovněž osídlení až z období paleolitu. Další záchranný archeologický výzkum při západní straně ulice Vídeňské se konal od léta roku 2012 do ledna roku 2013 (akce A66/2012) při stavbě obytného komplexu. A právě v říjnu roku 2012 byla objevena již druhá rotunda na území Starého Brna. První takovou stavbou byla rotunda na Mendlově náměstí, která byla objevena v roce 1978, o níž bude řeč ještě v jedné z příštích kapitol.

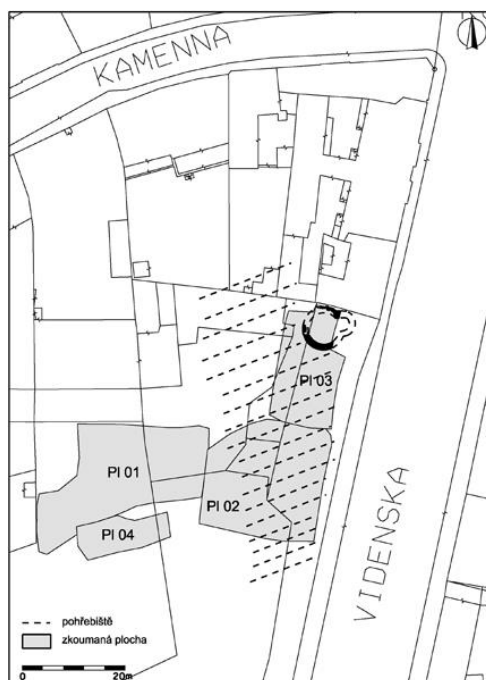
Vznik rotundy na Vídeňské ulici je kladen do 11. století, přičemž stavba je možná mladší než její kolegyně na Mendlově náměstí.¹³ Její zánik zřejmě nastal v průběhu 12. století. O této sakrální stavbě nemáme žádné písemné zprávy a z tohoto důvodu neznáme také její zasvěcení. Výzkumem však bylo zjištěno, že stavba má kruhový půdorys a podkovovitou apsidu na východní straně, přičemž osa apsidy je mírně vychýlena k severu. Dochovala se pouze část lodě, apside byla již v minulosti zničena. Vnitřní průměr rotundy je 6 metrů a síla zdiva činí 1 až 1,1 metrů. Zjištěné pohřebiště kolem objektu plnilo svou funkci současně se sakrální stavbou, protože většina hrobů je s ní shodně orientována. Pohřbívání zde probíhalo ještě ve 12. století, již po jejím zániku. Na konci 13. století se o pohřebišti již nevědělo.¹⁴ Rotunda taktéž upadla v zapomnění. Objev tohoto významného objektu v roce 2012 nám zase o něco více rozšířil dosavadní poznatky o Starém Brně. V roce 2014 byla rotunda na návrh Archeologického ústavu AV ČR v Brně prohlášena za kulturní památku.

Odkryté zbytky rotundy si můžeme prohlédnout na webových stránkách společnosti Archaia Brno, v záložce Zápisníček, konkrétně například zprávu z února

¹³ SEDLÁČKOVÁ, Lenka. Ukončení záchranného archeologického výzkumu na ulici Vídeňské. In: *archaiabrno.org* [online]. 11. 2. 2013. [cit. 4. 11. 2017]. Dostupné z: http://www.archaiabrno.org/home_cs/?acc=zapisnicek&blog_id=554&blog_date=2013-02-11blog_archive_date=201302.

¹⁴ ŠKRDLA, P. (ed.). *Přehled výzkumů (dále PV) 54-2*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2013, s. 172.

2013, která již byla uváděna na předešlé straně v poznámce pod čarou. Pozůstatky stavby můžeme spatřit také na vlastní oči, a to ve vinotéce RockWine, která vznikla v roce 2016. Je to pozoruhodný projekt, který spojuje historii se současností.

Obr. 3 Archeologický výzkum v roce 2012 se zaznačenou rotundou.

Převzato z *archaiabrno.org* (Zápisník z února 2013)

Obr. 4 Současná zástavba s vinotékou RockWine, v níž lze spatřit základy rotundy.

Fotografovala autorka

Kostel Všech svatých

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
první zmínka 1260	1645	Staré Brno	farní kostel

Kostel Všech svatých se nacházel v západní části dnešní ulice Kopečné, na svahu nad ulicí Anenskou. Návrší neslo název Lochenberg, později také nazýváno Provaznický vršek, německy Seilerberg.

První písemná zmínka pochází z roku 1260, kdy bylo patronátní právo kostela darováno ženskému klášteru cisterciáček v Oslavanech.¹⁵ Kostel všech svatých, podobně jako nedaleký špitální kostel sv. Jana Křtitele, o kterém bude řeč v jedné z příštích kapitol, byl založen měšťany. V tomto případě se jedná o předky Rudolfa Posolda. Kostel patřil do území, které se nazývalo Statek kostela Všech svatých. Zmíněný statek byl vlastně taková ves, jež měla svého rychtáře, a farář byl její vrchností. Fara při kostele spravovala Velkou i Malou Pekařskou, území sv. Anny a Křižovnické území.¹⁶ Během švédského obléhání byl kostel velmi poničen a trvale zanikl v roce 1645. V tu dobu je ve vsi uváděno třicet dva obydlených domů a sedm domů pustých. Po zrušení fary připadlo území k farnosti sv. Jakuba. Spolu s kostelem zanikl také hřbitov, který se rozprostíral kolem kostela a byl vymezen ohradní zdí.

Lidské kosti z farního hřbitova byly objeveny v roce 1963 a taktéž v roce 1993 byla výzkumem doložena skládka kostí.¹⁷ Další archeologický výzkum proběhl v roce 1998 (akce A14/98), kdy jedna ze sond narazila na zdivo kostela. Rozsáhlý záchranný archeologický výzkum v Kopečné ulici, v místě nynějšího č. 43, proběhl od června do října v roce 2004 (akce A43/2004). Na místě byla totiž plánována stavba bytového domu. Výzkum odkryl presbytář kostela a lze předpokládat, že plocha této sakrální stavby zasahuje až do sousední západní parcely. Výzkum v tomto roce rovněž prozkoumal některé hroby z bývalého farního hřbitova. Zajímavé je zjištění, že některé hroby byly narušeny základy presbytáře, což znamená, že místu předcházela starší

¹⁵ ČERNUŠÁK, T.; ELBEL, P.; JAN, L.; PROCHÁZKA, R. Církevní instituce a projevy zbožnosti. In: *Dějiny Brna 2*, s. 671.

¹⁶ KUČA, K. *Brno: Vývoj města...*, s. 539.

¹⁷ HOLUB, P.; KOLÁŘÍK, V.; MERTA, D.; PEŠKA, M.; SEDLÁČKOVÁ, L.; ZAPLETALOVÁ, D.; ZŮBEK, A. Brněnské středověké a raně novověké hřbitovy z pohledu archeologie. In: *Brno v minulosti a dnes: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna (dále BMD) XIX*. Brno: Magistrát města Brna; Archiv města Brna, 2006, s. 282.

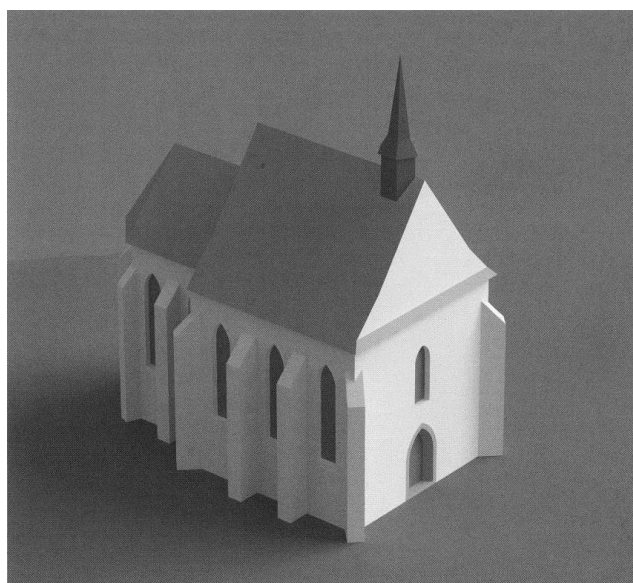
stavba.¹⁸ Díky tomuto výzkumu lze presbytář kostela spatřit na vlastní oči v restauraci Borgo Agnese, která byla otevřena v roce 2008.

Jak vypadal celý kostel Všetech svatých, můžeme vidět na vedutě Obležení Brna Švédy roku 1645 od H. B. Bayera a H. J. Zeisera, nacházející se v Muzeu města Brna. Zajímavá je také rekonstrukce kostela podle archeologického výzkumu, kterou podle návrhu Davida Mertvy ztvárnil Vilém Walter.

Obr. 5 Výřez z obrazu Obležení Brna Švédy v roce 1645 od H. B. Bayera a H. J. Zeisera. Převzato z *Dějiny Brna 2* (2013).

Kostel Všetech svatých se nachází na kopečku, vlevo od něj je klášter dominikánek

Obr. 6 Rekonstrukce kostela podle archeologického výzkumu. Podle návrhu Davida Mertvy graficky ztvárnil Vilém Walter. Převzato z *Dějiny Brna 2* (2013)

¹⁸ TEJRAL, J. (ed.). *Přehled výzkumů 47* (2005). Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2006, s. 208.

Obr. 7 Současná zástavba s restaurací Borgo Agnese, v níž lze spatřit základy kostela.
Fotografovala autorka

Kostel sv. Prokopa (a sv. Oldřicha)

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
první zmínka 1243	1785	Staré Brno	farní kostel; kostel sv. Václava

Kostel sv. Prokopa se nacházel v místech křížení ulic Křížová a Václavská, poblíž Mendlova náměstí na Starém Brně, které bylo dříve předměstím, než bylo roku 1850 připojeno k městu. Kromě sv. Prokopa je uváděno zasvěcení také sv. Oldřichovi.

Stavba patřila k nejstarším brněnským kostelům. Poprvé je totiž zmiňována již roku 1243 v menším privilegii krále Václava I. Poté je sv. Prokop uveden roku 1288 v listině krále Václava II. a pak ještě roku 1314.¹⁹ Ačkoliv první zmínka je z roku 1243, dá se předpokládat, že kostel existoval již před tímto datem. První opat sázavského kláštera svatý Prokop zemřel roku 1053 a svatořečeným se stal v roce 1204, jeho kult byl však rozšířen dávno před kanonizací. V minulých desetiletích různí badatelé, kteří se tímto tématem zabývali, spekulovali o stáří kostelíka. To bylo kladeno až do raného středověku a dáváno do souvislosti s blízkou lokalitou Modrý lev, jež z tohoto období pochází. J. Pošvář se domníval, že stavbu založil již panovník Vratislav II., který povolal roku 1061 mnichy sázavského kláštera z vyhnanství a byl též velkým ctitelem slovanské liturgie.²⁰ Z posledního archeologického výzkumu v roce 2003 však vyplývá, že kostel měl počátky až ve 13. století. D. Zapletalová a M. Peška konstatují, že „*tento závěr by mohl v budoucnu zvrátit jedině nález starší sakrální stavby, nepovažujeme jej však za příliš pravděpodobný.*“²¹

Co se týká druhého patrocinia sv. Oldřicha, tak R. Hurt ho určil staršího než sv. Prokopa, protože tento světec byl oblíbený již v polovině 11. století. Myslel si, že toto zasvěcení bude mít souvislost s knížetem Oldřichem z dynastie Přemyslovců, případně s úředním knížetem Oldřichem Brněnským.²² K tomuto názoru se přiklání také

¹⁹ Rok 1243 v souvislosti s držním mince kaplí: *CDB IV/1*, s. 84, č. 17. Rok 1288 v souvislosti s obcí Veletice: *CDM IV*, s. 353 až 354, č. 276. Rok 1314 v souvislosti s informací, že správcem kostela je olomoucký děkan Budislav: *CDM VI*, s. 54 až 55, č. 77.

²⁰ POŠVÁŘ, J. Kaple sv. Prokopa na St. Brně a její význam v 13. a 14. století. In *Vlastivědný věstník moravský* (dále *VVM*) VII/1. Brno: Musejní spolek v Brně, 1952, s. 17.

²¹ ZAPLETALOVÁ, D.; PEŠKA, M. Nové poznatky ke starobrněnskému kostelu sv. Prokopa a jeho okolí. Příspěvek k historické topografii Starého Brna. In *BMD XVIII*. Brno: Magistrát města Brna; Archiv města Brna, 2005, s. 535.

²² HURT, R. O poloze starého kostela Panny Marie na Starém Brně. In *Časopis moravského musea, vědy společenské LVII*. Brno: Moravské museum v Brně, 1972, s. 224.

archeoložky D. Cejnková a I. Loskotová.²³ Oproti tomu jiní dva archeologové D. Zapletalová a M. Peška uvádí, že patrocínium sv. Oldřicha se vyskytuje poprvé v roce 1348 a bude zřejmě dodatečné.²⁴

Další otázka se týká farní funkce kostela. Také v této věci nemají badatelé úplné jasno, protože v písemných pramenech není přesně určeno, kdy kostel farní práva obdržel a kdy je ztratil. Když opět připomenu poslední archeologický výzkum, tak díky němu bylo zjištěno, že hřbitovní zdi mají stejný charakter jako základy kostela, respektive jako zdiva uvnitř ohrazení. Tudíž se uvažovalo o tom, že kostel měl farní práva od svého vzniku. S tím však nesouhlasí L. Jan, který tvrdí, že výzkum nebyl příliš rozsáhlý a dvě sondy zachytily pouze sporadické pozůstatky zdiva, snad zbytky základů kostela. Zároveň také dodává, že označení stavby v písemných pramenech jako *capella* a *ecclesia*, tedy kaple a kostel, není totožné, jak se domnívali D. Zapletalová a M. Peška. L. Jan předpokládá, že toto vyjádření mělo svou specifickou funkci, a navíc stavba měla různá benefícia, nebyl to tedy jen pouhý farní kostel.²⁵ Když později vznikl nedaleko za řekou Svratkou kostel sv. Václava, farní právo bylo přeneseno tam. K. Kuča uvádí, že k tomu došlo mezi léty 1288 až 1314.²⁶ Jisté však je, že v roce 1321 převzala patronátní právo ke kapli od Jana Lucemburského Eliška Rejčka, vdova po Václavu II. a Rudolfu Habsburském. O dva roky později založila tato česká a polská královna klášter cisterciáček (*Aula Mariae*), který se nacházel v místech současného kláštera augustiniánů na Mendlově náměstí. Patronátní práva kaple sv. Prokopa darovala klášteru. Poté je osud kostela spojen s tímto klášterem. Za zmínku také stojí spojení kostela sv. Prokopa s brněnskou mincovnou. Badatelé vychází z písemných pramenů z roku 1243 a 1327, kde se vyskytuje spojení sv. Prokopa a mince. Téma je na obsáhlou diskuzi, avšak převládá názor, že mincovna stála jinde, než v okolí kostelíka, či vůbec na Starém Brně.²⁷

Kolem kostela se nacházel menší hřbitov. Jelikož kostel brzy ztratil farní funkci, jak již bylo řečeno, hřbitovní areál nebyl pravděpodobně rozšiřován.²⁸ Naproti stála

²³ CEJNKOVÁ, D., LOSKOTOVÁ, I. Archeologické výzkumy na Starém Brně. In *BMD XI*. Brno: Magistrát města Brna; Archiv města Brna, 1993, s. 23.

²⁴ ZAPLETALOVÁ, D.; PEŠKA, M. Nové poznatky.... In *BMD XVIII.*, s. 536.

²⁵ ČERNUŠÁK, T; ELBEL, P; JAN, L; PROCHÁZKA, R. Církevní instituce a projevy zbožnosti. In: *Dějiny Brna 2*, s. 670-671.

²⁶ KUČA, Karel. *Brno: Vývoj města...*, s. 529.

²⁷ ČERNUŠÁK, T; ELBEL, P; JAN, L; PROCHÁZKA, R. Církevní instituce a projevy zbožnosti. In: *Dějiny Brna 2*, s. 670; také ZAPLETALOVÁ, D.; PEŠKA, M. Nové poznatky... In *BMD XVIII*, s. 544.

²⁸ ZAPLETALOVÁ, D.; PEŠKA, M. Nové poznatky... In *BMD XVIII*, s. 534.

stará zájezdní hospoda s názvem U modrého lva, která byla zbořena roku 1934.²⁹ Pro zajímavost je vhodné zmínit, že více jak o třicet let později byla na jeho místě postavena budova pošty a spořitelny, a na boční straně budovy vytvořena mozaika modrého lva. V současné době také hned vedle sídlí pivotéka U Modrého lva.

Jak již bylo uvedeno výše, dějiny kostela sv. Prokopa (a sv. Oldřicha) souvisely s klášterními až do roku 1782, kdy byl klášter cisterciáček zrušen. Důvodem byly josefínské reorganizace. Když kostel poté přešel pod náboženský fond, byl nejprve spolu se hřbitovem zrušen a roku 1785 zbořen.

Kostel byl archeologicky zachycen již v letech 1977-1978, „*tehdy se ale nepodařilo jednoznačně vyřešit stáří zdiv ani kulturních vrstev*“.³⁰ Poslední výzkum v roce 2003, o kterém již byla řeč v předešlém textu, proběhl dvakrát mezi červnem až srpnem (akce A36/2003 a A41/2003), kdy byl rekonstruován kolejový svršek a současně probíhala výměna inženýrských sítí. „*Bezesporu nejvýznamnější přínos výzkumu představují zachycená základová, ojediněle i nadzemní zdiva kostela sv. Prokopa a ohrazení jeho hřbitova*.“³¹

Podoba kostela je zachycena na vedutě zachycující obléhání Brna švédským vojskem v roce 1645 od dvojice malířů H. B. Bayer a H. J. Zeiser, je však již téměř neurčitelná. Nejdetailněji, avšak zřejmě zkresleně kostel zachycuje F. van Allen okolo roku 1690. Obě veduty jsou uloženy ve sbírkách Muzea města Brna. Kostel spolu s hřbitovní zdí je také vidět na plánu z roku 1645, uložený v Moravském zemském archivu.

²⁹ POŠVÁŘ, J. Kaple sv. Prokopa... In *VVM VII/1*, s. 17.

³⁰ HOLUB, P.; KOLARÍK, V.; MERTA, D.; PEŠKA, M.; ZAPLETALOVÁ, D.; ZŮBEK, A. Předběžné výsledky záchranných archeologických výzkumů v Brně v roce 2003. In *PV 45*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2004, s. 67.

³¹ ZAPLETALOVÁ, D.; PEŠKA, M. Nové poznatky... In *BMD XVIII*, s. 532.

Obr. 8 Výřez z obrazu Folperta van Ouden Allen, 1690. Kostel sv. Prokopa se nachází vpravo. Převzato z *Dějiny Brna 7* (2015).

Obr. 9 Současná zástavba. Fotožrafovala autorka

Kostel sv. Víta

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
1279	1785	Královo Pole	kostel sv. Jana Křtitele (Staré Brno); kostel sv. Jakuba

Kostel sv. Víta se nacházel ve vsi Královo pole, na dnešním Mojžírově náměstí. Ves byla na městečko povýšena v polovině 19. století, na město pak na začátku 20. století.

Historie kostelíka začíná v roce 1279, kdy je zde vybudována nevelká raně gotická oratoř, kterou si na svém majetku postavil řád johanitů, později nazývaní maltézští rytíři, jinak také komenda křižovníků. Ještě v roce 1580 nebyl prý kostel zcela hotový a nacházel se ve špatném stavu, ačkoliv byl před jedenácti lety částečně přestavěn. Tehdy dostal novou střechu, omítku a byla zvýšena věž. Rekonstrukce byla dokončena roku 1598 a financovali ji johanité ze Starého Brna.³² Ti také v obci vykonávali farní správu až do roku 1638, kdy duchovní život obce přešel pod svatojakubskou farnost. Bohoslužby s kázáním v české řeči se u sv. Víta konaly každou třetí neděli.³³ Obtíže nastávaly například při zaopatřování v noci, protože městské brány byly zavřené. V tomto případě docházel do Králova Pole kaplan z Velké Nové ulice.³⁴ Později v roce 1723 nechala postavit brněnská městská rada u Veselé brány kaplanku pro kaplana od fary sv. Jakuba. V ní mohl totiž přespávat a v případě potřeby zaopatřit v noci nemocné v Králově Poli.³⁵ Po této události existence kostela již netrvala dlouho. Z důvodu josefínských reforem byl nejprve zrušen nedaleký kartuziánský klášter a o rok později v roce 1783 také zchátralý kostel sv. Víta. Zbořen byl o dva roky později.³⁶ Farním kostelem se pak stává bývalý klášterní kostel Nejsvětější Trojice, který patřil kartuziánům.

Podle dochovaných vyobrazení, zhruba z přelomu 17. a 18. století, byl kostel obehnan zdí a kolem dokola se rozprostíral hřbitov, který byl zrušen spolu s kostelem. Místo zbořené stavby nám dodnes připomíná kamenný kříž, jenž byl vztyčen roku 1791,

³² KOCMAN, P. Od nástupu Habsburků na český trůn do zrušení kláštera (1526 – 1782). In *Dějiny Králova Pole*. Brno: Úřad městské části Brno – Královo Pole, 2014, s. 82-83.

³³ *Tamtéž*, s. 88.

³⁴ *Tamtéž*, s. 111.

³⁵ *Tamtéž*, s. 100.

³⁶ KUČA, K. *Brno: Vývoj města...*, s. 411.

jak se můžeme dočíst z nápisu. V listopadu roku 2003 v místech tohoto kříže byl vyhlouben příkop pro základový sokl. Výkop narušil minimálně tři hroby z bývalého hřbitova. Jeden hrob byl vytěžen až na dno a lidské ostatky byly uloženy pod betonovou základovou deskou. Ostatky z dalších dvou ponechány na původním místě.³⁷

Podobu kostela nám přibližuje P. Martin Aretius, který na konci 17. století vyobrazil kartuziánský klášter a jeho okolí. Velmi podobný výjev místa máme také od Jakuba Wegelina přibližně ze stejné doby.

Obr. 10 Kartuziánský klášter s kostelíkem sv. Víta na pravé straně. Olejomalba od P. Martina Aretia, konec 17. stol. Převzato z knihy *Cartusia Brunensis: dějiny královopolského kláštera a jeho proměny v 21. století* (2005)

³⁷ HOLUB, P.; KOLAŘÍK, V.; MERTA, D.; PEŠKA, M.; ZAPLETALOVÁ, D.; ZŮBEK, A. Předběžné výsledky... In *PV* 45, s. 83-84.

Obr. 11 Současná podoba. Kříž je v místech bývalého kostela. Fotografovala autorka

Kaple Panny Marie Pomocné

Vznik	Zánik	Obnovení	Lokalita	Farnost
1630 (dřevěná kaple) 1634 (zděná kaple)	1785	1914	Líšeň	kostel sv. Jiljí (Líšeň)

Kostelík či kaple Panny Marie Pomocné se nachází na návrší, které se nazývá „Kostelíček“. Je vyhledávaným poutním místem v městské části Líšeň, která byla k městu Brnu připojena v roce 1944. Mezi zmiňovanými kostely trošku vybočuje, protože ačkoliv byl zbořen, po sto třiceti letech byl znovu postaven.

Historie kostelíka začíná zbožnou pověstí, která vypravuje, že Eliška Bergrová, paní na Líšni, měla syna, který byl od narození slepý. Když se jednou procházeli po návrší, kam často chodívali, najednou ji syn začal ukazovat jedno místo. „*Hle, maminko, tam se cosi třpytí!*“ Eliška celá udivená pospíchala na ono místo, kam jí synáček ukazoval; neviděla však ničeho. Synáček ale, jenž od té chvíle prohlédl, vypravoval, *terak uviděl Marii Pannu s Ježíškem na rukou, krásným světlem ozářenou. Eliška jsouc přesvědčena, že synáček její jedině pomocí Marie Panny byl uzdraven, slíbila, že na poděkování Pánu Bohu a Rodičce Boží za tu velikou milost dá na místě tom vystavěti kapli.*³⁸ Na místě zázraku byla opravdu vystavěna dřevěná kaplička a v ní uložen obraz Panny Marie Pomocné, který byl namalován podle vzoru Panny Marie Pasovské. Zdejší místo začali hojně navštěvovat poutníci z širokého okolí. Z tohoto důvodu nechala Eliška, vdova po Jiřím Bergrovi a majitelka panství, vystavět větší zděnou stavbu. Za zmínku stojí také poznámka, že Eliška pocházela ze šlechtického rodu von Kummer a byla horlivou katoličkou. Líšeňskou faru nechala znovu v roce 1630 osadit katolickým farářem, ačkoliv do té doby byla spravována protestanty. Do stejného roku se klade také založení první kapličky.³⁹ Pozdější, již zmiňovaná kaple zděná, byla slavnostně vysvěcena v roce 1634. Světitelem se stal olomoucký biskup a kardinál František z Dietrichsteina. Vrch „Kostelíček“ se stal postupem let oblíbeným poutním místem a měl přispět i k rychlému návratu obyvatel Líšně ke katolické víře,

³⁸ EICHLER, K. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rak. Slezsku*, I/II. Brno: Dědictví ss. Cyrilla a Methoděje, 1888, s. 223. Místo Elišky bývá někde uváděno také jméno Alžběta, což je její alternativa.

³⁹ KOŠTÁL, P. Poutní kaple P. Marie v lokalitě „Na Kostelíčku“ u Líšně. In *Forum brunense* (dále FB) 2009. Brno: Společnost přátel Muzea města Brna, 2009, s. 111-112.

protože mnozí teprve nedávno opustili protestantismus.⁴⁰ Po čase, kdy již kostelík množství poutníků nedostačoval, byl kolem něho postaven ambit s třemi kapličkami. Největší pouť se zde konávala 2. července na svátek Navštívení Panny Marie. Kostelík hlídal poustevník, který kromě toho ještě zvonil a při mši pomáhal knězi. V místě měl kromě své poustevny, kde přespával, také zahrádku.⁴¹

Kvůli reformám Josefa II. byl kostelík zavřen. Rozkaz vyvolal velké pobouření a smutek. Obraz Panny Marie byl přenesen do kostela sv. Jiljí v Líšni. „*Velký byl pláč a nářek věřících, když jej v kostelíčku s oltáře snímali.*“⁴² Podle tradice se prý obraz ještě několikrát vrátil do kostelíka, než byl umístěn ve farním kostele na oltář, který mu byl zbudován. Ještě dříve, než byl kostelík v roce 1785 zbořen, do něho vnikli lupiči a kromě hotovosti ukradli všechny stříbrné věci a roucha.⁴³ Na místě zbořené poutní svatyně byl na památku v roce 1805 postaven železný kříž. „*Líšenští posud k místu chovají úctu, a při rozličných příležitostech, jako na př. v křížové dny, v čas jubilejní, za dlouho trvajícího sucha nebo mokra a jindy v průvodech na „kostelíček“ se ubírávají, aby si přímluvu P. Marie od Boha pomoci vyprosili.*“⁴⁴

Method Hošek, farář v Líšni, ve svých vzpomínkách píše, že mnohokrát přemýšlel o výstavbě nového kostelíčka. Avšak bylo potřeba vykonat jiné věci, jako například rozšířit kostel či postavit novou chlapeckou školu. Až v roce 1913, díky podpoře kněží ze sv. Hostýna, kteří toho roku v prosinci konali v Líšni misie, vybídl farníky ke sbírkám.⁴⁵ Hned zakrátko poté nechal vykopat základy původní stavby. Kostelík měl délku 9 m, šířku 5,25 m a přilehlý ambit rozměry 25 x 25 m.⁴⁶ Všechno vyšlo nad očekávání a kostelík byl znova v následujícím roce zbudován. Svěcení se plánovalo na začátek července, kdy tradičně v minulosti probíhala hlavní pouť. Do příprav však zasáhla smrt arcivévody Ferdinanda d'Este a jeho manželky Žofie v Sarajevu. V rakousko-uherské monarchii byl vyhlášen státní smutek a svěcení muselo být o měsíc odloženo. Ačkoliv převládala tísnivá atmosféra kvůli začínající válce, slavnostní událost se nakonec konala 2. srpna 1914 a účastnilo se jí velké množství lidí.⁴⁷

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 113.

⁴¹ HOŠEK, M. *Znovupostavený poutní kostelíček Panny Marie líšeňské*. Brno: Farní úřad v Líšni, 1914, s. 9.

⁴² EICHLER, K. *Poutní místa...*, s. 225.

⁴³ HOŠEK, M. *Znovupostavený poutní kostelíček...*, s. 10.

⁴⁴ EICHLER, K. *Poutní místa...*, *tamtéž*.

⁴⁵ HOŠEK, M. *Znovupostavený poutní kostelíček...*, s. 13-14.

⁴⁶ KOŠTÁL, P. *Poutní kaple P. Marie...* In *FB 2009*, s. 119.

⁴⁷ *Tamtéž*, s. 122.

V současné době se na Kostelíčku koná během květnových sobot májová pobožnost, v měsíci červenec je za příznivého počasí každou neděli sloužena mše sv. a o nedělích během října je růžencová pobožnost.

Obr. 12 Současná podoba poutního kostela. Fotořafovala autorka

Kaple Nalezení sv. Kříže

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
1718	1786	Soběšice	kostel sv. Vavřince (Řečkovice)

Kaple Nalezení sv. Kříže se nacházela na vyvýšenině Ostrá horka, jinak zvané Strom, nad obcí Soběšice, které byly k Brnu připojeny v roce 1971. Na tomto vrcholu byl zaměřen roku 1759 první trigonometrický bod na našem území.

Myšlenku postavit tuto kapli projevíli soběšičtí obyvatelé, ale také jezuité. Tento řád tudy totiž doprovázel poutníky na Vranov a do Křtin. Učitel a regionální historik L. Bartoš se domnívá, že tato poloha na Ostré horce při vranovské cestě byla výhodná a pro jezuitu se přímo nabízelo zřídit si konkurenční poutní místo na území jejich panství. Dodává, že místní si taktéž přáli vybudovat kostelík a dokonce začali na kopci hned lámat kámen na stavbu. Pokračuje, že o zamýšlený kostelík se přihlásil okamžitě obřanský farář, protože k němu do farnosti místní obyvatelé patřili. Bylo však rozhodnuto, že kapli zřídí jezuité vlastním nákladem jako poděkování za odvrácení moru, který v okolí řádil dva roky.⁴⁸ Tento zmíněný farář z Obřan se s odmítnutím zřejmě nevyrovnal a i v dalších letech působil problémy.

Se stavbou se začalo v roce 1716 a z toho roku je zmiňována jedna zajímavá historika. Dva dělníci, kteří pracovali na úpravě terénu, narazili při kopání na hliněný hrnec. K velkému překvapení zjistili, že uvnitř se skrývá zlacený kalich a velké množství stříbrných grošů, které měly letopočet 1599 až 1619. Pracující dělníci chtěli věci ukrýt, ale zahlédl je místní rychtář a nález jim zabavil. Tehdejší rektor jezuitské koleje se domníval, že kalich patřil protestantskému kazateli, který ho na tomto místě ukryl při pronásledování.⁴⁹ Stavba trvala dva roky a stavitelem se stal známý barokní architekt Mořic Grimm, který se stal autorem mnoha staveb nejenom v Brně, ale také na řadě míst Moravy. Kaple byla vysvěcena na jaře roku 1718 a patřila pod správu řečkovické fary. Později byla ještě kolem kaple postavena zídka a do ní vestavěno čtrnáct kapliček křížové cesty. Brněnští jezuité sloužili v kapli poslední mši v roce

⁴⁸ BARTOŠ, L. *Z minulosti Soběšic*. Brno: OS Ostrá horka, 2014, s. 53. Na tomto v pořadí již druhém a doplněném vydání se podílel syn autora, který nosí stejné jméno jako jeho otec. Ladislav Bartoš st., který zemřel roku 1998, napsal první vydání této knihy v roce 1989. První článek o kapli publikoval již v roce 1949 ve *VVM*.

⁴⁹ *Tamtéž*, s. 53-54.

1773, než byli téhož roku rozpuštěni. V kapli nadále sloužil mše dvakrát do roka řeckovický farář.

Stavba však byla většinu roku opuštěna a bylo možná jen otázkou času, kdy bude vykradena. Tak se také stalo na začátku roku 1784. Bylo navrhuto, aby nehlídaná kaple byla odsvěcena a prodána. Ještě téhož roku byla opravdu uzavřena a v dalším roce prodána brněnskému mlynáři.⁵⁰ Zbořena byla roku 1786. Ještě před jejím zánikem vystavěli soběšičtí v obci zvonici, kam byl později umístěn ze zbořené kaple zvon, který však byl za války zabaven, a totéž se opakovalo za druhé světové války. Nyní se ve zvonici nachází od roku 1953 v pořadí již zvon třetí. Dále byly do zvonice přemístěny dvě dřevěné sochy, které však byly vlivem let a nevhodného umístění poškozeny. Po různých peripetiích se socha sv. Františka nachází v Duchovním centru na Vranově a ukřižovaný Kristus v soběšickém klášteře klarisek. Kříž z kaple se dodnes nachází nad pravým bočním oltářem v řeckovickém kostele.⁵¹

Jak již bylo zmíněno v úvodu, roku 1759 použil Josef Liesganig věž kaple na své měření a toto místo se stalo prvním trigonometrickým bodem. L. Bartoš, který se historií kaple zabýval, uvádí, že ještě v roce 1863 byly na kopci vidět základy kaple a o pár let později se dokonce zbytky zdiva použily na stavbu nové školy v Soběšicích. Později povědomí o přesné poloze kaple zaniklo, ačkoliv někteří se o to po první světové válce, a později i po druhé, pokusili. Avšak bezvýsledně.⁵² Základy kaple byly odkryty až roku 1958 díky L. Bartošovi, A. Šimkovi a soběšickým občanům. Střed kaple dodnes připomíná žulový kvádr se dvěma deskami, přičemž jedna poukazuje na kapli a druhá na trigonometrický bod. V současné době jsou desky již nové, protože původní byly bohužel před pár lety odcizeny. Na kopci byla roku 2008 otevřena rozhledna. Pro zajímavost je též vhodné zmínit, že jedna z ulic pod kopcem Ostrá horka se nazývá Pod kaplí.

Vyobrazení stavby se nám zachovalo na obraze od brněnského malíře Josefa Rottera z roku 1742. Kresbu kaple podle původního obrazu nově zhotovil Jiří Šupka.

⁵⁰ *Tamtéž*, s. 79-81.

⁵¹ *Tamtéž*, s. 227-228.

⁵² *Tamtéž*, s. 194-195.

**Obr. 13 Podoba tehdejší kaple. Nově zhotovil podle původního obrazu Jiří Šupka.
Převzato z *Z minulosti Soběšic* (2014)**

Obr. 14 Současná podoba. Kámen vyznačuje střed kaple. Fotografovala autorka

Kostel sv. Václava

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
první zmínka 1314	1794	Staré Brno	kostel Panny Marie (Staré Brno) farní kostel

Kdybychom se tehdy vydali směrem od dnešního Mendlova náměstí až dál přes most za řeku Svatku na Vídeňskou ulici, narazili bychom na levé straně na kostel sv. Václava. Nicméně část ulice kolem kostela se nazývala Václavská.

Tato Václavská ulice (*Wenzelsgasse*) byla vymezena od mostu přes řeku k dnešní Vojtově ulici. Pojmenování ulice přetrvalo i po zániku stavby. Ještě v roce 1838 se dělí s Vídeňskou (*Wienergasse*), než v roce 1867 vznikne jediné pojmenování silnice vedoucí z Brna k Vídni.⁵³ Tato Vídeňská ulice, jinak taky řečená *Videňka*, se později bude ještě různě dělit a měnit svůj název. Za zmínku také stojí skutečnost, že dnešní Václavská ulice, jejíž jeden konec protíná Křížová ulice, má spojení také s kostelem sv. Václava. Toto označení se udává poprvé roku 1932. Předtím zde bylo označení Ugartova ulice (*Ugartestrasse* nebo *Ugartegasse*) a ještě předtím Prokopovo náměstí (*Procopiplatz*) související s kostelem sv. Prokopa.⁵⁴ K poloze kostela je ještě nutné zmínit, že se nenacházel na území dnešního kláštera Milosrdných bratří a ani k němu nepatřil. Stával přibližně o 300 metrů jižněji, v místě křížení ulic Vídeňské a Vojtovy, naproti ulici Vinohrady.⁵⁵

První zmínka o kostele sv. Václava pochází z roku 1314, tedy později, než o nedalekém kostele sv. Prokopa zmiňovaném již v jedné z dřívějších kapitol. Z uvedeného roku pochází listina olomouckého biskupa Petra II. Angeliho, který zde píše, že děkan olomoucké kapituly a správce kaple sv. Prokopa Budislav, dosadil kněze Mikuláše za správce kostela sv. Václava. L. Jan se domnívá, že farní práva byla ke sv. Václavovi přenesena od sv. Prokopa již dříve, ale nebyl uveden řádný správce, proto je

⁵³ FLODROVÁ, M. Názvy brněnských ulic, náměstí a jiných veřejných prostranství v proměnách času. Brno: Šimon Ryšavý, 2009, s. 307.

⁵⁴ *Tamtéž*, s. 301.

⁵⁵ URBÁNKOVÁ, K.; ZAPLETALOVÁ, D. Polní ulice-předchůdkyně císařské silnice? Průběh tzv. Mikulovské, respektive Vídeňské cesty pravobřežním Starého Brna. In *BMD XVII*. Brno: Magistrát města Brna; Archiv města Brna, 2003, s. 81. L. Jan v příspěvku o tomto kostele v knize *Dějiny Brna 2* udává nepřesný údaj, že se nacházel v místech pozdějšího kláštera. ČERNUŠÁK, T; ELBEL, P; JAN, L; PROCHÁZKA, R. Církevní instituce a projevy zbožnosti. In: *Dějiny Brna 2*, s. 667.

tato nepřesnost nyní napravena.⁵⁶ V listině se dále vypočítává, co všechno se z majetku sv. Prokopa převádělo. Jednalo se o desátky z polí na Starém Brně, půllán v Lískovci, desátky ze dvora v Žabovřeskách (v listině uvedené jako Sewerwicz) či desátky z vinice a zahrady v Křídlovicích.⁵⁷ Kdy však došlo v minulosti k přenosu těchto práv, kdy byl kostel postaven a co bylo důvodem jeho vzniku, nevíme. R. Hurt uvažoval, že stavebníkem byl královský protonotář a svatoprokopský farář Velislav a dobu přenosu farních práv mezi kostely klade mezi lety 1291 až 1302.⁵⁸ S tímto tvrzením však nesouhlasí L. Jan ani D. Zapletalová a M. Peška.⁵⁹

Stejně jako kostel sv. Prokopa, také sv. Václav byl majetkem Rejččina kláštera na Starém Brně a farní funkci plnil po celou dobu. Avšak kvůli josefínským reformám ho čekal stejný osud jako nedalekého prokopského kostelíka, a ostatně také jako kláštera cisterciáků. Václavský kostel byl uzavřen po roce 1783,⁶⁰ roku 1790 přeměněn na vojenské skladiště a roku 1794 zbořen. Ačkoliv kostel zanikl, dál fungoval hřbitov, který se rozprostíral kolem něho, známý jako starobrněnský. Zrušen byl až roku 1883, kdy ho nahradil dnešní Ústřední hřbitov, zřízený zhruba 1,5 kilometrů dále na jih po Vídeňské třídě. Když budeme jmenovat alespoň jednu významnou osobnost, která byla pohřbena ještě na starobrněnském hřbitově, je to zakladatel slavistiky, historik či filolog Josef Dobrovský (zemřel 1829). Po zrušení hřbitova byly jeho ostatky i náhrobek přeneseny na nový hřbitov.

Oblast kolem Vídeňské ulice má bohatou minulost. Archeologickými výzkumy bylo zjištěno osídlení již ve starší době kamenné. Kromě prozkoumávání základů nedaleké rotundy a okolního pohřebiště, provedli archeologové koncem roku 2014 na ulici Vojtova, na ploše mezi ulicemi Grmelova a Havlenova, zjišťovací výzkum. Následně samotný archeologický výzkum, zatím poslední v této oblasti, probíhal od dubna do listopadu roku 2017.⁶¹ V místě se poté plánuje stavba dvou bytových

⁵⁶ JAN, L. Církevní instituce a projevy zbožnosti. In: *Dějiny Brna 2*, s. 667-668. Písemné prameny: *CDM VI*, s. 54-55, č. 77.

⁵⁷ FLODROVÁ, M.; MÜLLER, Z. Staré Staré Brno: vyprávění o minulosti nejstarší části města Brna. Brno: EXPO DATA, 2007, s. 63.

⁵⁸ HURT, R. O poloze starého kostela... In *Časopis moravského musea LVII*, s. 224.

⁵⁹ ČERNUŠÁK, T; ELBEL, P; JAN, L; PROCHÁZKA, R. Církevní instituce a projevy zbožnosti. In: *Dějiny Brna 2*, pozn. ke kapitole č. 21, s. 758; a ZAPLETALOVÁ, D.; PEŠKA, M. Nové poznatky... In *BMD XVIII*, s. 539-540.

⁶⁰ KUČA, K. *Brno: Vývoj města...*, s. 529. Flodrová a Müller uvádí konkrétní rok uzavření 1785. FLODROVÁ, M.; MÜLLER, Z. *Staré Staré Brno...*, s. 64.

⁶¹ Na začátku listopadu 2017 na místě stále pracují archeologové. Více o tomto výzkumu na stránkách společnosti Archaia Brno, zatím poslední zpráva dostupná na: http://www.archaiabrno.org/home_cs/?acc=zapisnicek&blog_id=811&blog_date=2017-08-

domů, jeden s pečovatelskou službou, druhý se startovacími byty pro mladé, veřejný park a další služby pro veřejnost. Na závěr je důležité zmínit, že starobrněnský hřbitov byl konkrétně do těchto míst rozšířen až v roce 1866.

Kostel sv. Václava je zobrazen například na Merianově plánu města z roku 1650, jehož kopie je uložena v Archivu města Brna. Dále na vedutě Obležení Brna Švédy roku 1645 od H. B. Bayera a H. J. Zeisera.

Obr. 15 Tehdejší vstup na starobrněnský hřbitov z Vídeňské ulice.
Uloženo v AMB, fond U 5 - Sběrka fotografií, sign. XIIIb 65

Obr. 16 Zbytky hřbitovní zdi. Uloženo v AMB, fond U 5 - Sběrka fotografií, sign. XIIIb 141

[2oblog_archive_date=201709](#) [citováno 2. 11. 2017]. V archivu pod textem si lze vyhledat k tomuto tématu také starší články.

Obr. 17 Současná zástavba s parkem. Zhruba v těchto místech se nacházel kostel sv. Václava. Fotografovala autorka

Obr. 18 Současný archeologický výzkum (2017) v ulici Vojtova v prostorách tehdejšího hřbitova. Fotografovala autorka

Kostel Panny Marie (později sv. Anny)

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
1. kolem r. 1000 (?) (rotunda) 2. druhá pol. 12. stol. (románský kostelík) 3. konec 13. stol. (gotický kostelík)	konec 18. stol.	Staré Brno	farní kostel; klášterní kostel; špitální kostel

V prostorách areálu nynějšího augustiniánského kláštera na Starém Brně byla postavena nejdříve raně románská rotunda, později ji nahradil románský kostelík, a ještě poté gotická stavba. Současný chrám postavený opodál, který se honosí titulem bazilika minor, má patrocinium Nanebevzetí Panny Marie.

Vznik rotundy bývá některými datován do přelomu 10. a 11. století, kolem roku 1000. Pro toto datování hovoří nálezy mladohradištní keramiky a nálezy z hrobů, jako například železný nůž a sekera s ostny u násadního hrotu.⁶² Jiní však její vznik posunují až o sto let později, na přelom 11. a 12. stol. Důvodem je charakter zdiva z řad nízkých kvádrů.⁶³ Tato nejstarší stavba byla poté zbořena a na jejím místě byl postaven větší románský kostelík. Až z této doby je známo jeho zasvěcení, a to Panně Marii. U předešlé rotundy zasvěcení nevíme, je však možné předpokládat stejné patrocinium. Za dalších sto let vznikl větší kostel ve stylu gotickém. V těchto místech Starého Brna založila v roce 1323 královna Eliška Rejčka ženský klášter cisterciáckého řádu. Kostel Panny Marie plnil doposud funkci kostela farního, proto byla jeho farní práva po nastěhování řádových sester přenesena na nedaleký kostel sv. Václava a na nový kostel v Komíně. Provizorní klášterní svatyní byl do roku 1333, než se začaly konat bohoslužby v nově postaveném kostele. Tento nový kostelík při klášteře přejal i původní zasvěcení, a proto byl starší kostel zasvěcen jinému patronovi, a to sv. Anně. Historie tohoto kostela je dále spjata se špitálem, který byl u něho poté postaven. Špitál sloužil pro osm nemocných, osm kněží a jednoho jáhna.⁶⁴

Eliška Rejčka, vdova po dvou kráľích, Václavu II. a Rudolfu Habsburském, se v Brně usadila se svým životním druhem Jindřichem z Lipé. Název kláštera Aula

⁶² CEJNKOVÁ, D.; LOSKOTOVÁ, I. Archeologické výzkumy na Starém Brně. In *BMD XI*, s. 24.

⁶³ KUČA, Karel. *Brno: Vývoj města...*, s. 528.

⁶⁴ *CDM VI*, s. 347, č. 453.

sanctae Mariae byl možná inspirován názvem staršího královského kláštera Aula regia, který založil její první manžel Václav II. na Zbraslavi.⁶⁵ Klášter cisterciáček, zvaný také Králové klášter, dostal darem řadu objektů, jen namátkou z oblasti církevních staveb vzpomeňme například jen nedaleký kostel sv. Prokopa či kostel sv. Václava se všemi právy a majetkem, nebo později Eliščin dům s královskou kaplí v centru města. Zanedlouho po založení kláštera však Jindřich z Lipé zemřel. Eliška ho následovala za šest let po něm, tedy v roce 1335.

Klášter měl i po její smrti velké postavení mezi moravskými ženskými kláštery a propojenost s aristokratickým prostředím. Sem do kláštera vstupovala řada příslušnic předních panských rodů z Moravy, například pánů z Lipé, z Lomnice, z Cimburka, z Kunštátu, z Boskovic či ze Sovince. Díky této skutečnosti přežil konvent v období válek a hospodářských problémů.⁶⁶ Klášter byl však v 15. století nejprve vypleněn husity, a poté ještě jednou v době bojů o Špilberk. V 16. století bylo zase řeholnicím vytýkáno uvolnění řeholní kázně. V následujícím století klášter opět utrpěl značné škody během švédského obléhání. Velký zlom přinesly reformy Josefa II. Jako řada dalších klášterů, také tento byl roku 1782 zrušen. Řeholnicím bylo povoleno opustit klausuru a obléct si světský šat. V případě obnovení kláštera se do něj však měly bez meškání vrátit.⁶⁷ Celý areál byl zakrátko předán augustiniánům od kláštera u sv. Tomáše. Tento řád na konci 18. stol. zbořil kvůli stavebním úpravám starý špitál s kostelem sv. Anny. Na jeho místě byla postavena nová budova, přičemž v přízemí se nacházel refektář, tedy společná jídelna, a v patře knihovna.⁶⁸

Augustiniáni v prostorách starobrněnského kláštera, vyjma nuceného přerušení v době komunistického režimu, působí dodnes. Z historie konventu zmiňme alespoň velké osobnosti, mezi které patří Johann Gregor Mendel a Pavel Křížkovský, či Leoš Janáček, který zde pobýval v klášterní škole. V roce 1987 udělil papež Jan Pavel II. zdejšímu chrámu titul basilika minor.

V roce 1966 probíhal ve starobrněnském kostele záchranný výzkum a byla nalezena hrobka Jindřicha z Lipé. Dle klášterních záznamů byl pochován v pravé lodi. Jelikož v celé lodi nebyla výzkumem nalezena jiná hrobka, považoval se tento prostor

⁶⁵ KROUPA, J.; SUCHÁNEK, P. Staré Brno. In *Dějiny Brna 7: Uměleckohistorické památky: Historické jádro*. Brno: Statutární město Brno; Archiv města Brna, 2015, s. 686-687.

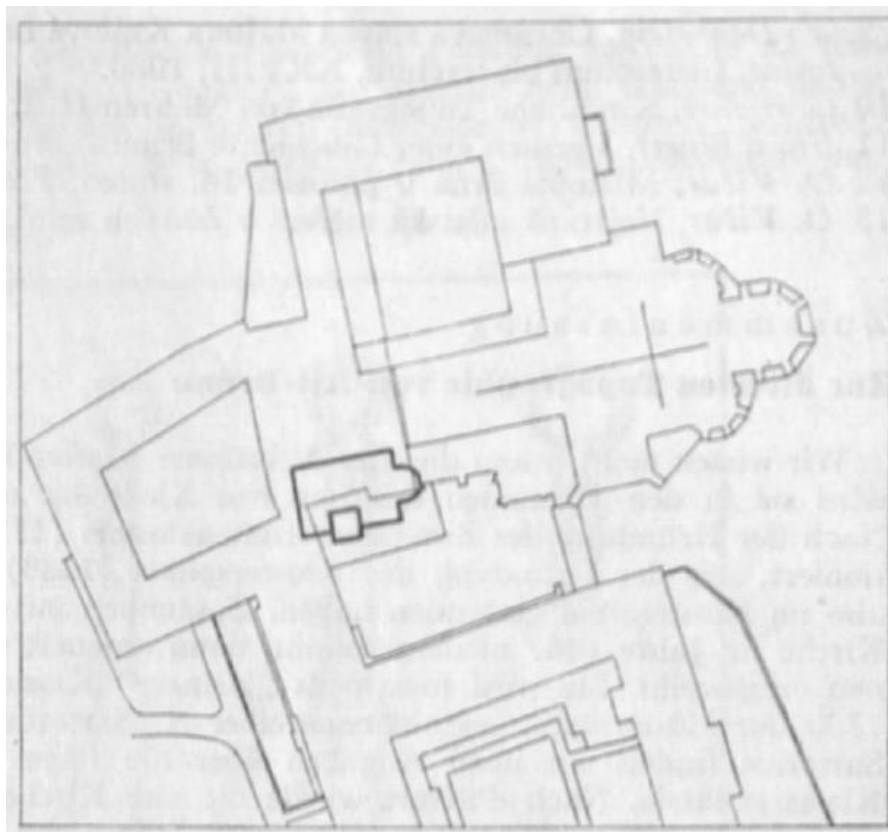
⁶⁶ BENEŠOVSKÁ, K.; FOLTÝN, D. Brno - Staré Brno: Bývalý konvent cisterciáček Aula S. Mariae, v současnosti konvent obutých augustiniánů s kostelem Nanebevzetí P. Marie, basilikou minor. In FOLTÝN, D. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha: Libri, 2005, s. 210.

⁶⁷ *Tamtéž*, s. 212.

⁶⁸ *Tamtéž*, s. 215.

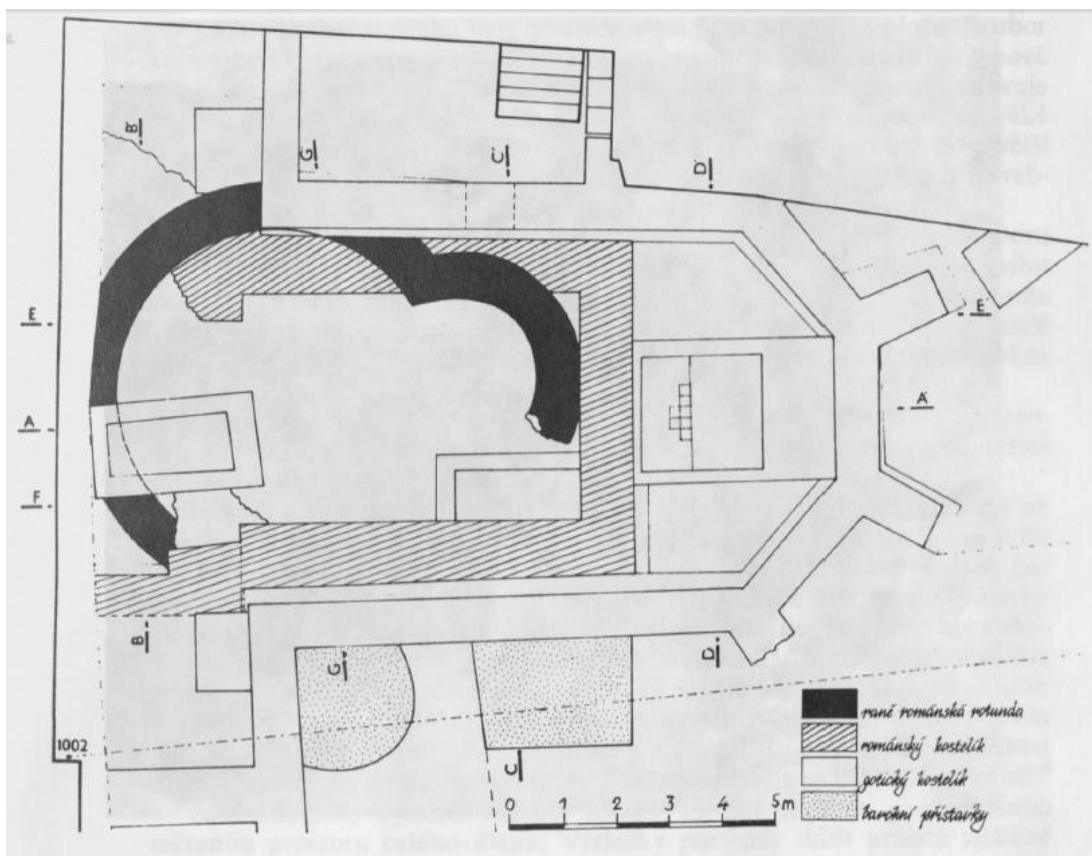
za místo posledního odpočinku Eliščina přítele. Podle zápisu archeologů působilo místo dojemem nedobudované hrobky.⁶⁹ Mezi lety 1976 až 1984 probíhal systematický výzkum v areálu starobrněnského kláštera a roku 1978 archeologové narazili na románskou rotundu. Byl to první nález tohoto typu na území Brna. O nález druhé rotundy na Vídeňské ulici téměř o třicet pět let později bylo již pojednááno v první kapitole zaniklých kostelů.

Půdorys kostelíka jde vidět na plánu starobrněnského kláštera, který zakreslil stavební ředitel Carl Jacobi von Eckholm v roce 1797. Představu o poloze stavby nám podává taktéž ve své rekonstrukci Oldřich Vičar v roce 1975. Půdorysy kostelíků během tří uměleckých slohů včetně barokní přístavby nám zase přibližuje rekonstrukce od D. Cejnkové a I. Loskotové z roku 1993.

Obr. 19 Přibližná poloha kostela v dnešní situaci od Oldřicha Vičara.
Převzato z *VVM*, roč. *XXVII* (1975).

⁶⁹ NOVOTNÝ, B. Záchranný výzkum ve starobrněnském kostele a nález hrobky pana Jindřicha z Lipé. In *PV 1966*. Brno: Archeologický ústav ČSAV, 1967, s. 59.

Obr. 20 Vývoj kostela. Převzato z *BMD XI.* (1993)

Obr. 21 Současná podoba baziliky z Mendlova náměstí. Fotografovala autorka

Kaple Panny Marie Bolestné

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
1732	konec 18. stol (?)	Slatinka	kostel sv. Jiljí (Líšeň)

Kostel Panny Marie Bolestné, nazývaný Mariánská Hvězda či Zlatá Hvězda, jinak také Stella Aurea, se nacházel v ulici Slatinka, na půli cesty mezi Slatinou a Tuřanami. Severně od místa vede dálnice D1 a nedaleko se nachází letiště Tuřany.

Slatinka vznikla až v první polovině 18. století, když v polích za Slatinou nechal vystavit tehdejší majitel líšeňského panství Jan Kryštof z Freienfelsu v roce 1732 kapli. Vzniklá osada byla pojmenována podle názvu kostela, tedy Mariánská nebo Zlatá Hvězda. Nakonec se vžil název Slatinka, jinak také Malá Slatina, německy Klein Latein, uváděn ve zdrobnělině, a vyjadřující tak příslušnost lokality k nedaleké Slatině.⁷⁰

L. Šebestík uvádí, že zde byla nejdříve boží muka. Ta byla zbudována jako výraz vděčnosti za vyslyšení proseb a poděkování za různá uzdravení. Poté byla postavena kaple, a ještě později v roce 1732 již zmiňovaný kostel. Dodává, že měl kopuli a tři oltáře a dokončen byl až v roce 1734.⁷¹ Kolem kostela vzniklo časem několik domků a také panská hospoda. Podle soupisu zde byly v roce 1788 dva domy se zahradou, v roce 1826 je to již šestnáct domů a v roce 1880 dvacet domků. Obyvatelé byli většinou dělníci pracující v lomu na Švédských valech.⁷² V té době patřila již Slatinka k líšeňské farnosti, před začátkem 18. století patřila do farnosti Šlapanice. V roce 1784 byl kostel, stejně jako líšeňská kaple v lokalitě zvané Kostelíček, vykraden. To bylo způsobeno možná také tím, že obě stavby ležely mimo vesnice. V témže roce, po padesáti letech své existence, byl kostel zrušen, protože se ho rovněž dotkly josefínské reformy. Soška Bolestné Matky Boží byla přenesena do modřického kostela, kde byla nadále uctívána.

Kdy byl přesně kostel zbourán, není známo. K. Kuča uvádí, že záhy po zrušení.⁷³ Regionální historik B. Reichstädter také píše, že později po roce 1784.

⁷⁰ FLODROVÁ, M. *Názvy brněnských ulic...*, s. 249.

⁷¹ ŠEBESTÍK, L. Zaniklý mariánský kostel Mariánská hvězda ve Slatince u Brna a pokračování jeho tradice v Modřicích u Brna. In *VVM LIII/1*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2001, s. 69.

⁷² REICHSTÄDTER, B. *Knížka o Slatině*. Brno: Městská část Brno-Slatina, 2002, s. 143.

⁷³ KUČA, K. *Brno: Vývoj města...*, s. 514.

Rovněž dodává, že z kostela zůstaly v zemi základy a ty se prý nachází na pozemcích domů č. 22 a 24.⁷⁴

Přibližnou podobu kostela nám podává ve své kresbě brněnský pedagog, malíř a kreslíř Oldřich Rejnuš.

Obr. 22 Přibližná podoba kostela od Oldřicha Rejnuše.

Převzato z Druhá knížka o Slatině (2006)

Obr. 23 Současná zástavba, snad v místech bývalé kaple. Fotografovala autorka

⁷⁴ REICHSTÄDTER, B. Knížka o Slatině, s. 143.

Kostel Panny Marie

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
podle legendy 1050	1804	Tuřany	farní kostel

Kostel sv. Anny se nacházel mezi současným poutním kostelem Zvěstování Panny Marie a jezuitskou rezidencí, kde nyní sídlí městský úřad. Tuřany se staly součástí Velkého Brna v roce 1919.

Historie poutního místo začíná pověstí, která praví, že sošku Matky Boží přinesli na Moravu svatí Cyril s Metodějem. Podle jedné teorie navštívili Tuřany osobně. Podle druhé sošku při velkých nepokojích, uváděn je zánik Velkomoravské říše, zbožný lid ukryl do trní v Tuřanech. Tam ji v polovině 11. století našel jeden zbožný muž. Podle jedné legendy se jednalo o sedláka jménem Horák, který pocházel z Chrlic, podle jiné byl z Tuřan, a ještě v další se můžeme dočíst, že to byl horník a sošku našel, když šel z Brna do Chrlic.⁷⁵ Upoutalo ho světlo, které z ní vyzařovalo. Sošku si odnesl domů, ale další den ráno byla pryč. Horák chtěl ale své rodině ukázat, kde sošku našel, proto se společně vydali na ono místo. Tam k velkému překvapení zjistil, že soška je zpět na svém místě v trní. Odnesl si ji tedy zase domů, ale další noc se znova opakovalo zmizení, a poté ještě jednou celá situace. Když byla soška již potřetí donesena do Horákova domu, po několik dní tam zůstala. Zpráva o tom se roznesla po okolí a začalo se uvažovat o stavbě kostelíka v Chrlicích. Avšak veškerý materiál a základy pro stavbu se během jedné noci najednou vyskytly v Tuřanech, opět v místech nalezení sošky. Tatáž situace se několikrát opakovala. „*Někteří měli podezření, jakoby se to dalo nějakým podvodem, a schválně přenocovali; nicméně kamení a jiné navožené stavivo jako dříve zmizelo v noci a přešlo k trní.*“⁷⁶ Zbožní lidé usoudili, že je přáním Panny Marie mít kostelík v Tuřanech. Tak se také stalo a stavba byla snad roku 1050 postavena. Tímto začíná historie prvního kostelíka, zasvěceného Panně Marii.

Z té doby však nemáme žádné písemné zprávy. Existence kostela je nepřímo doložena až v roce 1278. Z této doby taktéž pochází současná soška Matky Boží. Přímo

⁷⁵ MÁCA, F. Historie a osudy milostné sošky Panny Marie. In *Městská část Brno Tuřany: Z dějin Brněnských Ivanovic, Dvorsk, Holásek a Tuřan*. Brno: Městská část Brno Tuřany, 2003, s. 31.

⁷⁶ KRATOCHVÍL, J. *Matka Boží Tuřanská: Dějiny a zázraky Matky Boží „v Trní“*. Brno: J. Kratochvíl, 1892, s. 18.

doložen kostel je v letech 1318 – 1326.⁷⁷ Další informace máme o stavbě až z počátku 16. století, kdy byl sešlý kostel opraven. O sto let později v roce 1610 byla stavba obnovena a rozšířena.⁷⁸ O tuto obnovu se velmi přičinil olomoucký biskup a kardinál František z Dietrichsteina, který měl zásluhy také na poutním místě v Líšni, zvané „Kostelíček“, o němž bylo již psáno v jedné z předchozích kapitol. Je důležité zmínit, že při přestavbě v tomto roce měl být údajně nalezen na stěně nápis, z kterého vyplývalo, že kostel pochází z 11. století.⁷⁹ Pozdější švédské obléhání města před polovinou 17. století mělo na kostel neblahý vliv, protože byl přeměněn na konírny. Soška byla naštěstí před poničením uchráněna, protože ji sestry františkánky v předstihu převezly do Vídeňského Nového Města. Po třicetileté válce byl značně poškozený kostel znovu opraven a vysvěcen. Tentokrát se o obnovu postaral farář Matěj Petráš.⁸⁰ Díky jeho podnětu napsal Bohuslav Balbín své dílo *Diva Turzanensis*, které bylo vydáno v roce 1658 a poprvé přeloženo do češtiny v roce 2010. V roce 1666 správu poutního místa převzali jezuité a zřídili si zde rezidenci. Stavitelem se stal Jan Křtitel Erna z Brna. Poutní místo se opět stalo velmi oblíbené, že pomalu přestávaly postačovat prostory pro poutníky.

V roce 1693 začal zmíněný stavitel J. K. Erna budovat severně od farního kostela novou kapli, vysvěcenou o pět let později a zasvěcenou sv. Anně. Na začátku 19. století je kaple zvětšena, a proto se roku 1804 bourá starý kostel Panny Marie a na jeho místě se rozšiřuje hřbitov, který předtím sakrální stavbu obklopoval. Farní práva byla přenesena na nový kostel a svatoanenské patrocínium změněno na mariánské Zvěstování Panny Marie.⁸¹ Pro upřesnění je vhodné podotknout, že v publikaci, která je i v této práci uváděna a zabývá se městskou částí Tuřany, jsou kostely zaměněny a v celkovém přehledu je nesprávně uvedeno, že byl zbořen kostel sv. Anny, a to v roce 1810.⁸²

Později se ruší rovněž okolní hřbitov a zakládá se směrem na severovýchod nový. Z další historie nynějšího chrámu je důležité zmínit přestavbu na konci 19. století, kterou inicioval tuřanský farář Jan Evangelista Špirk. Tehdy byla upravena fasáda kostela a po bocích postaveny dvě vysoké věže. Věže sloužily jako zvonice a každá z nich byla pojmenována, jedna po císaři Františku Josefu I. a druhá po papeži Lvu

⁷⁷ KOPECKÝ, M. Stručné dějiny v datech. In *Městská část Brno Tuřany...*, s. 10.

⁷⁸ KUČA, Karel. Brno: *Vývoj města...*, s. 563.

⁷⁹ MÁCA, F. O vzniku poutního místa. In *Městská část Brno Tuřany...*, s. 28.

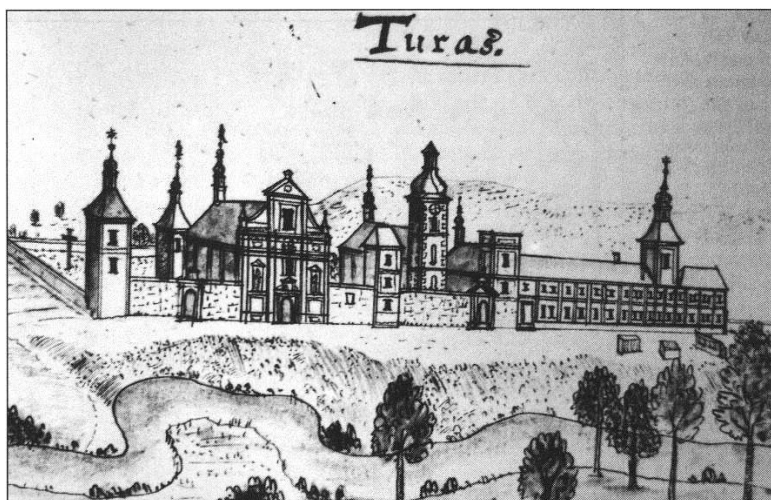
⁸⁰ MÁCA, F. Historie a osudy milostné sošky Panny Marie. In *Městská část Brno Tuřany...*, s. 33.

⁸¹ KUČA, K. *Brno: Vývoj města...*, s. 564.

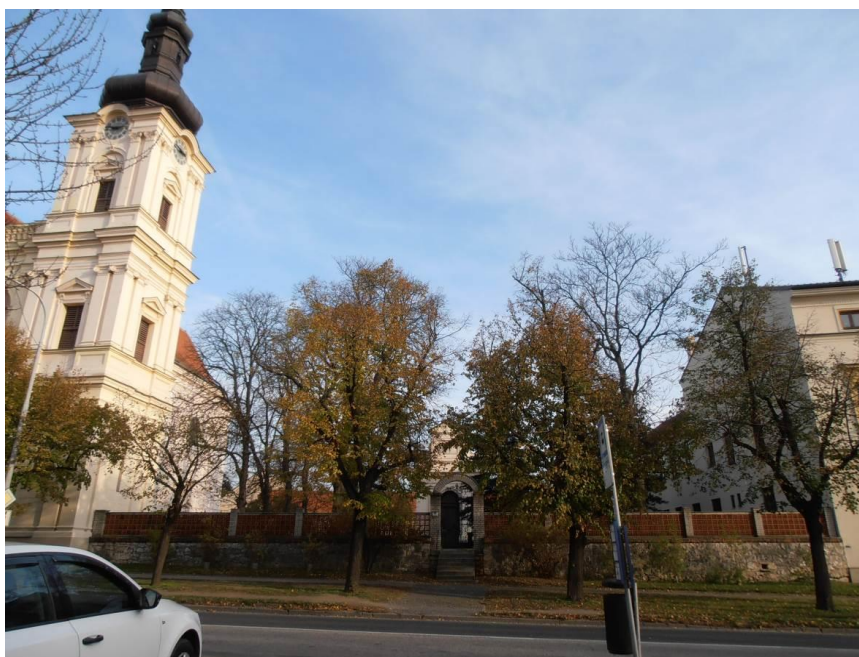
⁸² KOPECKÝ, M. Stručné dějiny v datech. In *Městská část Brno Tuřany*, s. 15.

XIII.⁸³ Na místě původní svatyně je pak na začátku 20. století postavena nová kaple Zjevení Panny Marie v trní.

Původní kostel lze spatřit na rytině z Balbínova spisu *Diva Turzanensis* z roku 1658. Poutní areál včetně nového kostela sv. Anny, starého kostela Panny Marie i jezuitské rezidence zachycuje kresba z roku 1792 od Friedricha Bernharda Wenera.

Obr. 24 Kresba F. B. Wenera, 1792. Jsou zde zachyceny všechny tři objekty, zbořený kostel Panny Marie je uprostřed. Převzato z *Encyklopedie moravských a slezských klášterů* (2005)

Obr. 25 Současná podoba. Zde uprostřed mezi kostelem a jezuitskou rezidencí se nacházel kostel Panny Marie. Fotografovala autorka.

⁸³ KOPECKÝ, M. Jan Evangelista Špirk. In *Městská část Brno Tuřany...*, s. 71.

Kostel sv. Jana Křtitele

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
1238 – 1243	zač. 19. stol.	Staré Brno	farní kostel; kostel sv. Jakuba

Kostel sv. Jana Křtitele se nacházel na Starém Brně, na místě dříve zvaném Křižovnické Území, v dnešní dolní části ulice Pekařská, zhruba v místech domů č. 78 – 80. Naproti se rozprostírala johanitská komenda, nazývaná tehdy Kreuzhof.

Kostel je úzce spjat se špitálem sv. Ducha. O špitálu se prvně dovídáme z listiny biskupa Roberta, v níž v létě roku 1238 uvádí, že vysvětil místo, které z vlastních prostředků koupil brněnský měšťan Rudger s manželkou Hodavou. Ti zde založili špitál a hřbitov k pohřbívání chudých nebo poutníků.⁸⁴ O špitál projevíli zájem johanité, přičemž Rudger vstoupil to jejich řádu a předal jim špitál i s majetkem. Tak vznikla v roce 1243 v sousedství špitálu, na téže straně, johanitská komenda.

Samotný kostel sv. Jana Křtitele byl postaven naproti těmto institucím přes cestu. Vznikl pravděpodobně mezi lety 1238 až 1243 a jeho původní zasvěcení bylo sv. Václavu a Antonínovi. Když však v roce 1243 vznikla komenda johanitů, bylo přijato patrocínium sv. Jana Křtitele, protože to byl světec řádu.⁸⁵ Kostel spolu se špitálem byl v průběhu 13. a 14. století označován různými názvy. Kromě špitálu sv. Ducha a kostela sv. Jana zde existovalo pojmenování také jako špitál sv. Jana nebo sv. Antonína, výjimečně také jako kostel sv. Ducha. V listině z roku 1238 se o zasvěcení přímo nehovoří, biskup nově založené zařízení svěruje ochraně sv. Václava a přenechává mu almužnu sv. Antonína. V listinách z let 1239 a 1243 již je patrocínium sv. Ducha uvedeno.⁸⁶ Duchovní správce kostela byl zároveň správcem špitálu.

Kostel sv. Jana Křtitele disponoval farními právy a patřil mu také kostelík sv. Víta v Králově Poli i s jeho majetkovým vybavením. L. Jan upřesňuje, že však neměl vymezený farní obvod a jeho kompetence se vztahovaly kromě řádových bratrů také na

⁸⁴ ČERNUŠÁK, T; ELBEL, P; JAN, L; PROCHÁZKA, R. Církevní instituce a projevy zbožnosti. In: *Dějiny Brna 2*, s. 742.

⁸⁵ JAN, L. Účet starobrněnského špitálu z roku 1367. In *FB 1993*. Brno: Muzeum města Brna, 1993, s. 13.

⁸⁶ *Tamtéž*, s. 10-11.

chudé a pocestné, kteří byli na zdejších hřbitově pohřbíváni. Případně johanitští kněží křtili děti, jež se narodily matkám na cestách.⁸⁷

Komendu i kostel postihlo velké poškození během švédského obléhání v roce 1645. L. Jan uvádí, že ve špitálu žily před polovinou 18. století pouze tři staré ženy. Dodává, že kostel byl sice roku 1760 obnoven, avšak již roku 1784 zrušen za josefinských reforem. Na počátku 19. století byl prodán ševci Taslovi, který prostory využíval jako konírnu.⁸⁸ K. Kuča přidává, že kostel byl obnoven po válečném zpusošení ještě v roce 1672. Co se týče okolního hřbitova, ten byl zrušen spolu s kostelem.⁸⁹ Kostel zanikl poté, co na jeho prostoru místo stáje pro koně vznikl pivovar U bílého kříže.

Archeologický výzkum v oblasti bývalého špitálního hřbitova se konal od září roku 2003 do jara roku 2004 (akce A75/2003). Ačkoliv byl archeologický terén zničen už v minulosti, stejně tak jako hroby, nově byla objevena kostnice. Ta byla částečně zapuštěna do svahu Špilberku. Je možné, že původně budova plnila jinou funkci a až později se využila k uložení zeminy ze hřbitova. Stavba zřejmě zanikla po třicetileté válce.⁹⁰ Další výzkum v prostoru komendy johanitů proběhl na podzim roku 2013 (akce A83/2013).

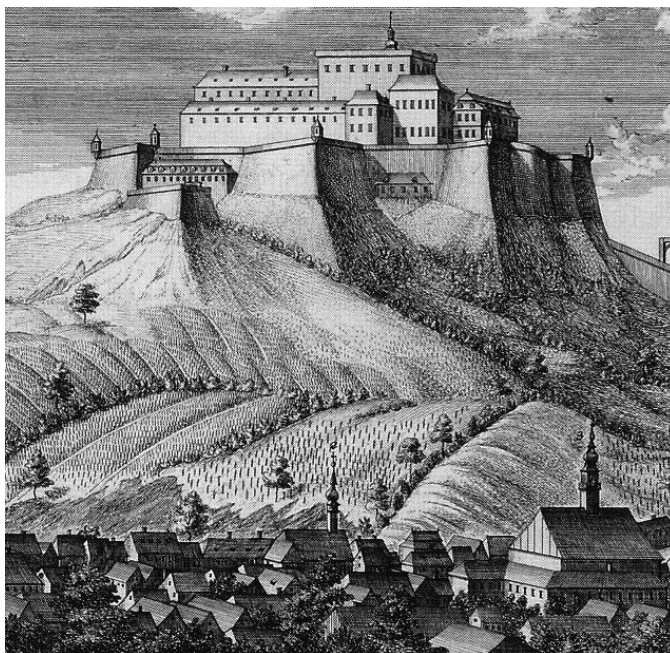
Areál johanitské komendy s kostelem a přílehlým hřbitovem je vyobrazen například na plánu Franze de Besolda z roku 1741 či na rytině M. Engelbrechta z poloviny 18. století.

⁸⁷ JAN, L. Církevní instituce a projevy zbožnosti. In: *Dějiny Brna 2*, s. 746. Prameny k farním právům kostela: *CDB VI/1*, s. 90-91, č. 46.

⁸⁸ JAN, L. Brno - Staré Brno: Zaniklá komenda johanitů s kostelem sv. Jana Křtitele a špitálem sv. Ducha. In FOLTÝN, D. *Encyklopedie...*, s. 204.

⁸⁹ KUČA, K. *Brno: Vývoj města...*, s. 429.

⁹⁰ HOLUB, P.; KOLÁŘÍK, V.; MERTA, D.; PEŠKA, M.; ZAPLETLOVÁ, D.; ZŮBEK, A. Předběžné výsledky záchranných archeologických výzkumů v Brně v roce 2004. In *PV 46 (2004)*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2005, s. 128.

Obr. 26 Výřez z mědirytu Martina Engelbrechta podle kresby F. B. Wenera. Johanitská komenda s kostelem se nachází uprostřed dole, vpravo od ní je klášter dominikánek.
Převzato z *Dějiny Brna 7* (2015)

Obr. 27 Současná zástavba v místech kostela sv. Jana Křtitele. Fotografovala autorka

Kostel sv. Barbory

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
14. stol.; první zmínka až poč. 18. stol.	1846	vnitřní město	kostel sv. Petra a Pavla

Kostel sv. Barbory, někdy též uváděna jako kaple, se nacházela v místech dnešního chodníku vedoucí z Biskupské ulice na Petrov, vedle nynějšího domu č. 9. Presbytář svatyně byl obrácen ke katedrále.

Stavba vznikla asi už ve 14. století. Otázka její funkce v době založení však není zodpovězena. Jednou z variant je možnost, že sloužila jako kaple vikářů, protože jejich dům navazoval na sakristii. V písemných pramenech je však zmiňována až na počátku 18. století, kdy byla v letech 1721 až 1724 barokizována a tato doba byla mylně zaměňována jako její výstavba.⁹¹ V tomto období nebyla jenom přestavěna, ale také zvětšena z kaple na prostornější kostel.

Během švédského obléhání Brna byl zničen vedlejší kostel sv. Petra a Pavla, proto se předpokládá, že také kostel sv. Barbory utrpěl škody. Roku 1645 musely být strženy všechny dřevěné části domů a střecha sv. Barbory byla pravděpodobně také krytá šindelem. Jak to bylo poté s její obnovou, nám přibližuje J. Tenora: „*Velikým ctitelem sv. Barbory byl r. 1715 zvolený kapitulní děkan Frant. Xaver Leffler. Rád stavěl (...). A když lítostně vidal pobořenou kapli sv. Barbory, pojal úmysl vystavěti na témž místě novou kapli, nebo spíše větší kostel.*“⁹² V roce 1724 byla přestavba dokončena a svatyně zvětšena. Bohužel již za vcelku krátký čas byly nastoleny josefínské reformy a také tomuto kostely hrozilo zrušení. „*Ale biskup hr. Matyáš Chorinský podal 27. Listopadu 1784 prosbu, aby byl tento kostel zachován a to proto, aby tam mohl udíleti svěcení, aby se v něm mohly sloužiti tiché mše sv., aby se tam mohly konati ústní zkoušky a kázání při farním konkursu a praktická cvičení v duchovní správě pro alumny.*“⁹³ Biskup svého cíle dosáhl a kostel zatím zůstal zachován. Dva roky po smrti biskupa Chorinského v roce 1788 byl však kostel zavřen a o další dva roky začal sloužit vojsku jako sklad.

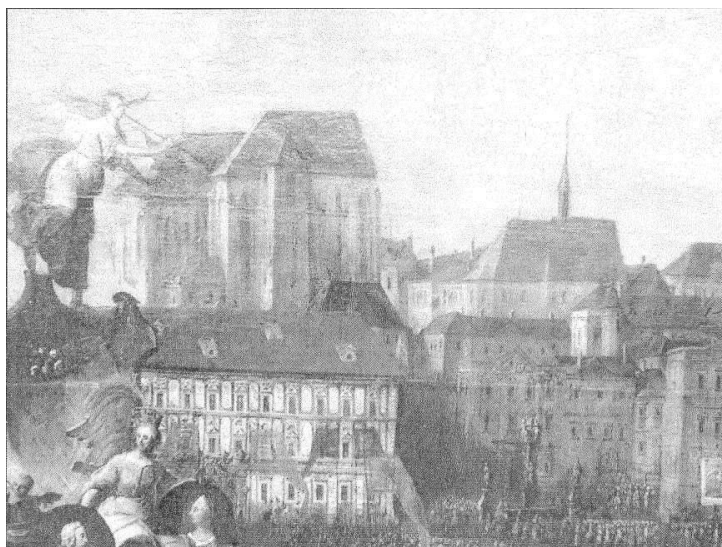
⁹¹ BORSKÝ, P; HOLUB, P; MERTA, D; PEŠKA, M. Petrské návrší v Brně – poznámky k vývoji zástavby. In *Dějiny staveb: Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2006*. Plzeň: Petr Mikota, 2006, s. 204-205.

⁹² TENORA, J. Svatyně sv. Barbory v Brně na Petrově. In *Hlídky XLV/9*. Brno: Občanská tiskárna, 1928, s. 354.

⁹³ TENORA, J. Svatyně sv. Barbory v Brně na Petrově. In *Hlídky XLV/10*. Brno: Občanská tiskárna, 1928, s. 389.

Později se stal skladištěm kapitulním a kostelním, byl do něho dán kapitulní archiv a různé kostelní nářadí.⁹⁴ Stavba postupem času velmi chátrala, až byla na podzim roku 1846 zbořena.

Kostel je vyobrazen již na nejstarším obraze Brna z roku 1593 a na rytině z roku 1617.⁹⁵ Podoba kostela je vidět také na řadě dalších děl. Po barokní přestavbě je zachycen třeba na vyobrazení průvodu Božího Těla z roku 1750 od moravského malíře Františka Vavřince Korompaye. Tento obraz je uložen v Muzeu města Brna.

**Obr. 28 Průvod Božího těla od F. V. Korompaye, 1750. Kostel sv. Barbory je vpravo.
Převzato z *Dějiny staveb* 2006 (2006)**

Obr. 29 Současná podoba místa, kde se nacházel kostel. Fotografovala autorka

⁹⁴ *Tamtéž*, s. 390.

⁹⁵ TENORA, J. Svatyně sv. Barbory... In *Hlídka XLV/9*, s. 354.

Kaple sv. Anny

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
1312 – 1317	1864	Staré Brno	kostel Všech svatých; kostel sv. Jakuba

Kaple sv. Anny se nacházela na Starém Brně, na místě dříve zvaném jako Území sv. Anny. Zde měly svůj klášter dominikánky. V těchto místech dnešní ulice Pekařské stojí Fakultní nemocnice u sv. Anny.

Název ulice Pekařská souvisí možná také s klášterem dominikánek (a cisterciáček), ačkoliv není zatím spolehlivě vysvětlen. Vznikl zřejmě z původního českého výrazu bekyně-mniška, německy Beckyngasse, jelikož se v této lokalitě nacházely dva zmíněné ženské kláštery. Další vývoj výrazu mohl postupovat z Becken-, Bäcken-, až na Bäcker-gasse, tedy Pekařská ulice.⁹⁶ Ještě pro upřesnění je nutno podotknout, že ulice se tak dříve nejmenovala v celé její délce. Konkrétně úsek podél kláštera dominikánek se nazýval Protí sv. Anně.

Historie konventu dominikánek začíná v roce 1312, kdy jim král Jan Lucemburský na přání své manželky Elišky Přemyslovny daroval místo, které se nazývalo Královská zahrada (Hortus regis). To zahrnovalo sad, dvůr s věží a zahradu sahající až ke komendě johanitů. Správa kláštera je svěřena Kateřině, vdově po Tasovi z Lomnice, která se stala první převorkou. Myšlenku založit klášter dominikánek měl již otec Elišky, Václav II.⁹⁷ Kdy přesně byla v klášteře postavena kaple, není známo. A vlastně ani výstavba samotného kláštera je nejasná. T. Borovský a J. Kroupa se domnívají, že Kateřina v roce 1317 ohlašuje svůj záměr vystavět na určeném místě klášter. Dodávají, že členky konventu žily asi předtím v provizoriu.⁹⁸ K. Kuča si oproti tomu myslí, že roku 1317 již existoval kostel i hlavní klášterní budovy.⁹⁹ Dům dominikánek byl velmi žádaný ve dvorském i městském prostředí. Žilo zde mnoho žen z rodu od pánů z Lomnice či dcery významných brněnských měšťanů.¹⁰⁰ Když budeme pokračovat do dalších století, klášter během 15. a 16. století upadal a ztratil některé své

⁹⁶ FLODROVÁ, M. *Názvy brněnských ulic...*, s. 200.

⁹⁷ BOROVSÝ, T.; KROUPA, J. Brno - Staré Brno: Zaniklý konvent dominikánek.... In FOLTÝN, D. *Encyklopedie...*, s. 205.

⁹⁸ *Tamtéž.*

⁹⁹ KUČA, K. *Brno: Vývoj města...*, s. 571.

¹⁰⁰ BOROVSÝ, T.; KROUPA, J. Brno - Staré Brno: Zaniklý konvent dominikánek.... In FOLTÝN, D. *Encyklopedie...*, *tamtéž.*

statky. Dočíst se můžeme také o nějakých prohřešcích, kterých se dopustily členky řádu. Mezi ty například patří pohoršlivý život převorky, otěhotnění řeholnice, bez vědomí císaře a biskupa zvolení si nové představené, jíž ještě nebylo ani 30 let či uprchnutí řeholnice z kláštera.¹⁰¹ V dalším století, během švédského obléhání, byl klášter poničen, ztraceny byly také některé písemnosti z klášterního archivu. Konvent dominikánek byl však obnoven a na konci 17. století stále oblíben. V polovině 18. století zde přebývalo přibližně čtyřicet řeholnic.¹⁰² Ještě v roce 1768 je kaple vybavena osmi novými bočními oltáři. Jeden z obrazů se pravděpodobně dochoval v kostele sv. Jiljí ve Střelcích u Brna.¹⁰³ Za pár let, v roce 1782, existenci kláštera však přerušil císař Josef II. Varhany z tohoto kláštera jsou prodány do farnosti Veverská Bitýška. O rok později je do klášterních budov na čas přemístěn vojenský špitál z Křenové ulice a v roce 1785 jsou budovy přeměněny na zaopatřovací ústav, kde fungovala v jednom nemocnice, porodnice, sirotčinec, nalezinec či ústav pro choromyslné. Budovy kláštera s kaplí byly zbořeny roku 1864 a v dalších letech nahrazeny novou nemocnicí.¹⁰⁴ Zde byla rovněž zbudována kaple sv. Anny, která byla na konci 20. století rekonstruována a poté přístupná jen omezeně. Od roku 2009 slouží nejen jako duchovní místo pro modlitbu a meditaci, ale také jako kulturní a společenské centrum.

V roce 2004 byly při stavebních úpravách v ulici Anenské nalezeny lidské kosti. Odborníky bylo zjištěno (akce A91/2004), že sem kosti byly sekundárně přemístěny a souvisí s klášterem dominikánek. V souvislosti se stavbou nových budov náležejících k Fakultní nemocnici se v prostoru kláštera provádělo pár archeologických výzkumů. Z posledních let například výstavba Mezinárodního centra klinického výzkumu (ICRC). Výzkum probíhal v letech 2008 až 2009 (akce A66/2008) ve východní části nemocničního areálu mezi budovami B a C. V této části se nacházela klášterní zahrada. Další výzkum (akce A 44/2010) v roce 2010 narazil na pozůstatky klášterního objektu, stejně jako v letech 2012 až 2013 (akce (A36/2012).

Areál kláštera dominikánek je zachycen na obraze Dobývání Brna Švédy od dvojice malířů Bayer a Zeiser z roku 1645 či na rytině M. Engelbrechta z poloviny 18. století.

¹⁰¹ *Tamtéž*, s. 205-206.

¹⁰² *Tamtéž*, s. 206.

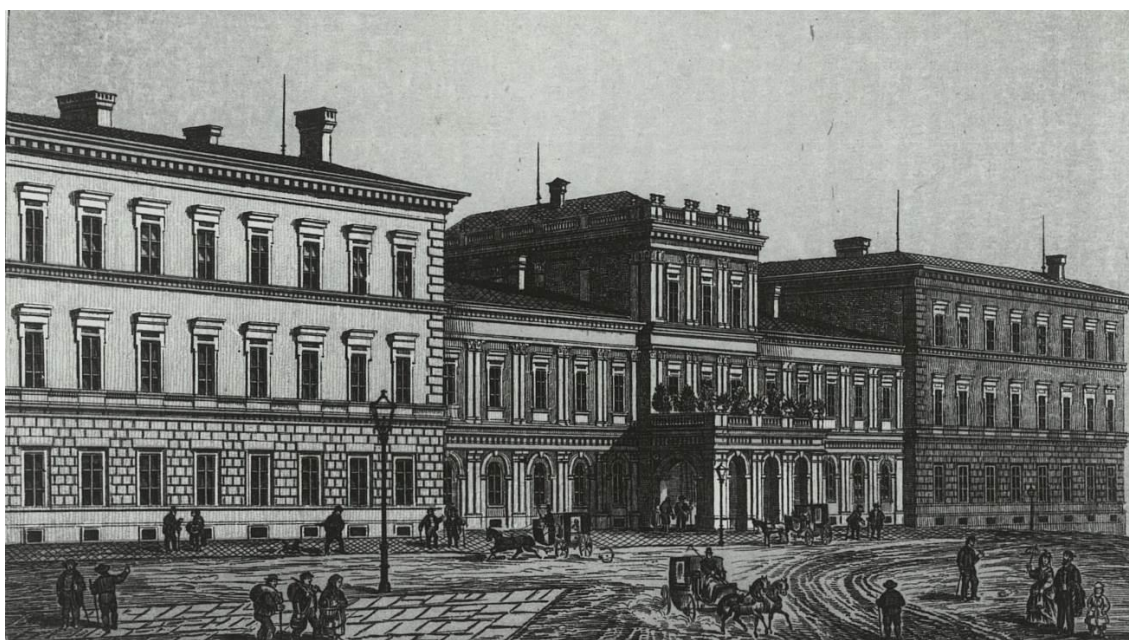
¹⁰³ KROUPA, J.; SUCHÁNEK, P. Staré Brno. In *Dějiny Brna 7*, s. 682.

¹⁰⁴ KUČA, K. *Brno: Vývoj města...*, s. 572.

Obr. 30 Budovy kláštera dominikánek.

Uloženo v AMB, fond U 5 - Sběrka fotografií, sign. XIIIb 54

Obr. 31 Nemocnice u sv. Anny v roce 1868.

Uloženo v AMB, fond U 5 – Sběrka fotografií, sign. XIIIb 267

Obr. 32 Současná podoba nemocnice. Fotografovala autorka

Kostel sv. Mikuláše

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
konec 13. stol.	1870	vnitřní město	kostel sv. Jakuba

Kostel, který byl zasvěcený sv. Mikuláši, stával na nynějším Náměstí svobody, tehdy na Dolním trhu a byl dominantou náměstí.

Nejprve byla postavena kaple, a to na začátku 13. století. Zdá se však, že tato starší kaple stála původně jinde. Kostel sv. Mikuláše, o kterém je řeč, se začal pravděpodobně stavět až v závěru 13. století. Archeologický výzkum v roce 2000 totiž potvrdil, že kaple není tou, o které se v roce 1231 zmiňují písemné prameny.¹⁰⁵ Můžeme se dočíst, že kaple sv. Mikuláše „byla v okrsku farního kostela sv. Jakuba a pravomocně mu též podléhala“. Dále se pokračuje, že „její kněz nesměl křtít ani pohřbívat“.¹⁰⁶ Dodnes ovšem není známo, kde přesně byla tato kaple umístěna a jak vypadala její nejstarší podoba. Ze závěru 13. století, konkrétně z roku 1295, pochází prohlášení od arcibiskupa, které garantuje čtyřicetidenní odpustky těm, kdo přispějí na stavbu nebo výzdobu kaple, či ji navštíví. Zajímavé je, že se zde doslova uvádí, „kteří navštíví kapli sv. Mikuláše a sv. Kateřiny“.¹⁰⁷ Tato starší kaple teda nebyla zasvěcena pouze sv. Mikuláši, ale také zmíněné sv. Kateřině. Také fakt, že věřící mají přispět na stavbu kaple, svědčí nejspíše o tom, že se nová kaple plánovala stavět, či již byla ve fázi stavění. Je také možné se domnívat, že na stavbu nebylo dostatek financí, proto se udělovaly odpustky za přispění. Výzkumné sondy v již zmíněném roce 2000 nenalezly zdivo, které by se mohlo vyložit jako sakrální objekt z počátku 13. století, a kromě toho zde byly také v té době hutnické aktivity. Starší kaple sv. Mikuláše tedy pravděpodobně nestála na Dolním trhu.¹⁰⁸ V této souvislosti stojí za zmínku skutečnost, že po archeologických výzkumech v roce 2000 byl na nynějším Náměstí Svobody vyznačen půdorys kostelíka, v němž byla umístěna deska se slovy: „V těchto místech stával od konce 20. let 13. století do roku 1870 kostel sv. Mikuláše.“ To je poněkud zarážející,

¹⁰⁵ MERTA, D.; KOVÁČIK, P.; PEŠKA M.; PROCHÁZKA, R.; SADÍLEK J. Předběžné výsledky záchranných archeologických výzkumů v Brně v roce 2000. In: *PV 42*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2001, s. 96.

¹⁰⁶ MERTA, D.; PEŠKA, M.; SADÍLEK, J.; URBÁNKOVÁ, K. Kostel sv. Mikuláše na Dolním trhu v Brně. In: *BMD XV*. Brno: Magistrát města Brna; Archiv města Brna, 2000, s. 107.

¹⁰⁷ *Tamtéž*. Písemné prameny: *CDM V*, s. 26-27, č. 26.

¹⁰⁸ *Tamtéž*, s. 119. Více informací také: MERTA, D.; SADÍLEK, J.; ZAPLETALOVÁ, D. 2001: *Náměstí Svobody – kostel sv. Mikuláše*. NZ, č. j. 935/01. Uloženo: Archiv nálezových zpráv, Archeologický ústav AV ČR, Brno.

protože tento výzkum zjistil, jak již bylo řečeno, že stavba s největší pravděpodobností nepochází z tohoto období.

Kostel tedy pravděpodobně pochází až z konce 13. století. Sloužil především pro románské obyvatelstvo. Hřbitov se kolem kostela nenacházel, nejbližší byl však hned kousek u kostela sv. Jakuba, který byl také kostelem farním. Na konci třicetileté války mezi lety 1645 až 1648 kostel využíval jako hospic řád kapucínů. Jejich klášter, který ležel u Měnínské brány, byl totiž spolu s kostelem zbořen již před třicetiletou válkou. Podoba kostela sv. Mikuláše se nezměnila až do období baroka, kdy bylo přistavěno západní průčelí s věží. K. Kuča však uvádí upravení kostela již v roce 1588. Co se týká stáří věže, je rovněž jedním zdrojem kladena do období renesance, druhým do 18. století.¹⁰⁹ V barokním duchu je ke kostelu ještě přistavěna budova městské váhy a strážnice. Kostel upravil známý architekt František Antonín Grimm. Avšak již roku 1786 je kostel zrušen a o rok později se z něho stává vojenské skladiště. V roce 1869 je stavba předána městské správě, která ji za účelem zkrášlení náměstí v roce 1870 bourá. Spolu s kostelem mizí také bývalá městská váha, okolo stojící krámky a strážnice. Varhany z kostela sv. Mikuláše byly umístěny v kostele v Deblíně, který je zasvěcen stejnému světcovi.

Před koncem druhé světové války 19. prosince 1944 bylo místo zasaženo čtyřmi bombami od amerického letectva. Dvě bomby dopadly do presbytáře, další dvě vedle původního půdorysu kostela.¹¹⁰

Krátký archeologický výzkum v termínu několika dnů se odehrál v srpnu roku 1964, kdy se upravoval povrch náměstí Svobody. K prozkoumání byl povolen pouze omezený čas, proto práce probíhala v urychleném tempu. Krátký výzkum se uskutečnil ještě v březnu 1965 během pěti dnů.¹¹¹ Další a podstatně delší archeologický výzkum byl proveden mezi srpnem a zářím roku 2000 v souvislosti s rekonstrukcí náměstí (akce A204/2000). Tento výzkum je zmiňován již v předešlém textu, protože přinesl důležité objevy.

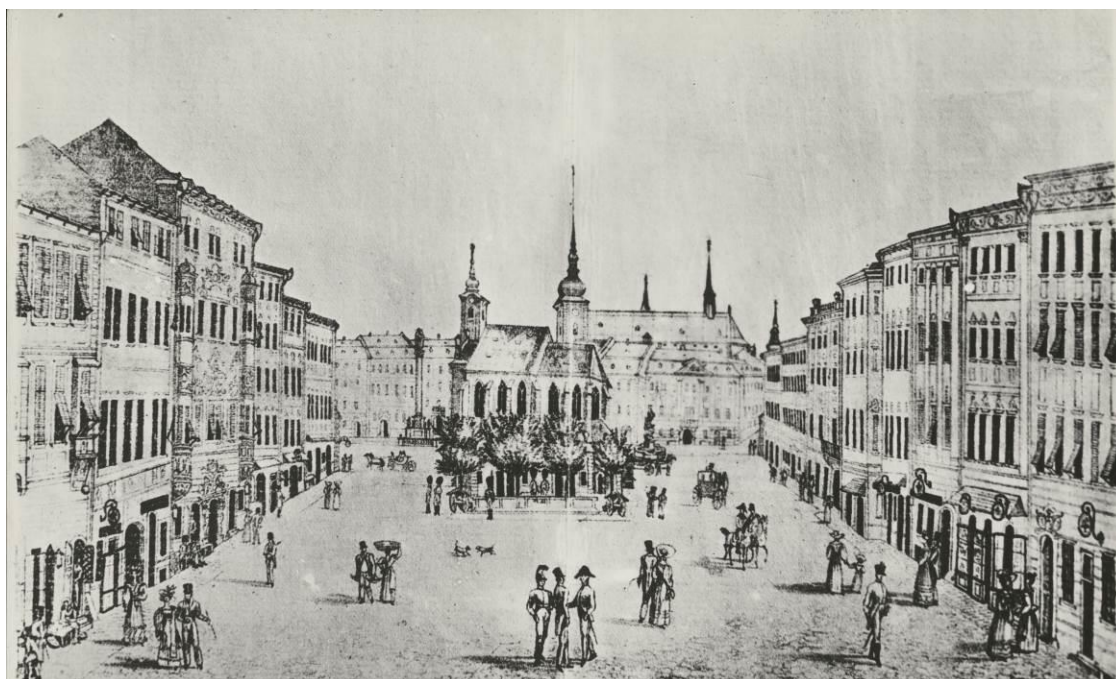
¹⁰⁹ Kuča uvádí rok upravení kostela 1588, a poté postavení věže 1595 (*Brno: vývoj města...*, s. 289; a *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, 1996, s. 260). Oproti tomu Merta, Peška, Sadílek, Urbánková posunují úpravy kostela a stáří věže do 18. století (*BMD XV*, s. 119).

¹¹⁰ Zasažená místa při leteckém bombardování Brna v letech 1944 až 1945 jsou velmi dobře rozpracovány na webových stránkách www.brno.cz/bombardování či v knize *Bomby nad Brnem* (MÜLLER, Z.; FLODROVÁ, M.; BUDÍK, M.; SCHILDBERGER, V. Brno: EXPO DATA, 2005)

¹¹¹ Více o těchto výzkumech: NOVOTNÝ, B. Záchranný zjišťovací výzkum části základů kostela sv. Mikuláše v Brně na náměstí Svobody. In *PV 1964*. Brno: Archeologický ústav ČSAV, 1965, s. 64-65; a NOVOTNÝ, B. Záchranný výzkum základů a okolí zaniklého kostela sv. Mikuláše v Brně. In *PV 1965*. Brno: Archeologický ústav ČSAV, 1966, s. 77-78.

Mezi lety 2009 až 2012 byl bývalý kostel sv. Mikuláše zařazen do akce s názvem Noc kostelů. Kromě připomínky místa zde byl také připraven program pro návštěvníky.

Podoba kostela se zachovala například na vedutě zachycující obléhání města v roce 1645 od dvojice malířů H. B. Bayer a H. J. Zeiser, či na vedutě od Františka Vavřince Korompaye zobrazující průvod Božího Těla v roce 1750. Obě jsou umístěny v Muzeu města Brna. Kresby kostela pocházejí hlavně od malíře Franze Richtera. K dispozici je též několik původních fotografií, řada z nich je k dispozici v Archivu města Brna.

Obr. 33 Pohled na sv. Mikuláše v popředí, za ním sv. Jakub, 1820.

Uloženo v AMB, fond U 5 - Sbírká fotografií, sign. Id 9

Obr. 34 Kostel sv. Mikuláše před zbořením.

Uloženo v AMB, fond U 5 - Sběrka fotografií, sign. Id 4.

Obr. 35 Současná podoba Náměstí Svobody. Fotografovala autorka

Kaple sv. Mořice

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
první zmínka 1365	1887	vnitřní město	kostel sv. Jakuba

Kaple sv. Mořice byla součástí svatojakubského hřbitova. Nacházela se přibližně na nároží dnešní školy naproti kostela a zasahovala i do nynější ulice Rašínovy.

Kaple byla jednou ze sedmi hřbitovních kaplí a zároveň také největší. Okolní hřbitov se využíval od počátku 13. století, asi již od založení kostela sv. Jakuba, až zhruba do roku 1580. Poté se zde pohřbívaly jen významné osoby. Pro ostatní byl založen na dnešním Žerotínově náměstí hřbitov nový. Svatojakubské pohřebiště zaniklo definitivně v období josefínských reforem. Pokud se vrátíme k výčtu kaplí, první byla založena kaple Božího Těla, poté kaple sv. Mořice, třetí kaple sv. Doroty.¹¹² Mezi další kaple, které jsou známy, se řadí ještě kaple Nanebevzetí Panny Marie či Jedenácti tisíc panen.

Naše uváděná sakrální stavba je poprvé doložena v roce 1365, avšak na jejím místě zřejmě stála již starší kaple, doložená ještě před tímto rokem.¹¹³ Tato starší kaple pochází snad již ze začátku 14. století. Ačkoliv je farní kostel sv. Jakuba vymezen pro německé občany, kaple sv. Mořice je uváděna jako česká. Barokní přestavbu zřejmě provedl známý architekt Mořic Grimm. K svatyni přiléhal Dům Královopolské kartouzy, jehož barokní vstupní portál prošel v 2016 rekonstrukcí a nachází se v nádvoří školní budovy, kam byl již dříve sekundárně umístěn. Předchůdkyně této současné školy se nazývala Dívčí obecná a měšťanská škola korunní princezny Štěpánky. Právě tyto dva objekty, kaple i dům královopolského kláštera musely nové budově školy v roce 1887 ustoupit. Na začátku 20. století vznikla rovněž ulice Rašínova, která rozšířila původní velmi úzkou Hřbitovní ulici od Náměstí Svobody a protáhla třídu až k Moravskému náměstí.

Archeologické výzkumy v okolí farního kostela proběhly například již v letech 1997 až 1998, dále v roce 2001 nebo mezi lety 2003 až 2004. Všechny narazily na dřívější hřbitov. Zatím poslední výzkum v této oblasti proběhl od léta 2007 a trval necelý rok (akce A86/2007). Výzkum narazil rovněž na kapli sv. Mořice. Bylo zjištěno,

¹¹² ČERNUŠÁK, T.; ELBEL, P.; JAN, L.; PROCHÁZKA, R. Církevní instituce a projevy zbožnosti. In: *Dějiny Brna 2*, s. 697.

¹¹³ KROUPA, J.; ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ, M.; JAKUBEC, O. Chrám sv. Jakuba. In *Dějiny Brna 7*, s. 297.

že základové zdivo pochází zhruba již z roku 1300, tedy zhruba šedesát let před první písemnou zmínkou. Dále byla potvrzena barokní přestavba kaple a fakt, že se pod objektem nacházela kostnice. Interiér kaple je neznámý.¹¹⁴

Kaple sv. Mořice je jediná ze hřbitovních kaplí, jejíž podobu známe z dobových vyobrazení. Na virtuálních modelech Brna, které vytvořili pracovníci Archaia Brno podle starých map, lze vidět, že kaple měla původně polygonální presbytář. Na konci 14. století stála zatím samostatně, ještě k ní nepřiléhal pozdější vedlejší dům.¹¹⁵ V době svého zbourání již byla bez tohoto presbytáře.

Obr. 36 Poloha kaple vzhledem ke kostelu sv. Jakuba.

Převzato z *archaiabrno.org* (Zápisníček ze srpna 2007)

¹¹⁴ MERTA, David. Kaple sv. Mořice. In: *archaiabrno.org* [online]. 4. 2. 2008. [cit. 6. 11. 2017]. Dostupné z: http://www.archaiabrno.org/home_cs/?acc=zapisnicek&blog_id=172.

¹¹⁵ Model je uváděn již v kapitole Územní a náboženský vývoj, poznámka pod čarou č. 7.

Obr. 37 Pohled na kapli od kostela sv. Jakuba do ulice Jakubské.

Uloženo v AMB, fond U 5 - Sbirka fotografií, sign. IIa 38

Obr. 38 Současná zástavba školy. Fotografovala autorka

Kostel Panny Marie Malá Mariacela

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
1722 (kaple) 1731 (kostel)	druhá pol. 19. stol. (?)	Komárov	kostel sv. Jiljí (Komárov)

Kostel stál v nynější jižní části Mariánského náměstí v Komárově. Toto místo se nacházelo u silnice vedoucí z Komárova do Tuřan, konkrétně to bylo zhruba v místech nynější autobusové zastávky, která leží naproti obecnímu úřadu přes silnici.

Název Mariánské náměstí pochází od někdejší osady Mariacela nacházející se kolem stejnojmenného kostelíku. Na konci 19. století se užívalo pojmenování v němčině, tedy Klein Mariazell, na začátku 20. století se objevuje již Mariánské náměstí (Marienplatz). Během druhé světové války se dokonce užívalo názvu Weissplatz. Překládalo se to jako Bílé náměstí, šlo však o chybný překlad, protože správně má být Weissovo náměstí. Valentin Weiss byl rolník z Heršpic, který dal vystavět zmiňovanou kapli.¹¹⁶

Pojmenování kaple Malá Mariacela, která jinak nesla zřejmě patrocínium Panny Marie, pochází, jak již název napovídá, z poutního místa Mariazell v Rakousku. Poutí začínali poutníci právě zde u Komárova. Za zmínku také stojí starší dějiny tohoto místa, které se dříve nazývalo Královská louka. V roce 1645 zde stál hlavní stan generála Torstensonova, což byl velitel švédské armády při obléhání města. Ačkoliv byli v přesile, Brno nakonec zvítězilo a lidé chodili děkovat na různá poutní místa, například do Mariazell. Cesta tam a zpět trvala přibližně čtrnáct dní a farníci se denně scházeli na této Královské louce a modlili se za své příbuzné a sousedy, kteří byli na pouti. Kolem 1. září, kdy se slavil svátek sv. Jiljí, se vraceli zpět. Farníci je zde vítali koláči a vínem. Z této tradice se vyvinul „Koláčový svátek“, který byl zvláště v 19. století velmi oblíbený.¹¹⁷

Historie kaple začíná roku 1722, někde uváděno též 1724, kdy ji postavil rolník z Heršpic, který se jmenoval Valentin Weiss. Daroval do ní obraz Panny Marie, který „před tím až do Marie Cely ve Štýrsku zanesl, aby se jím dotekl tamnější sošky zázračné.“¹¹⁸ Kvůli vzrůstající návštěvnosti byla kaple roku 1731 rozšířena a byly v ní slouženy mše o všech mariánských svátcích. Během čtrnácti dnů, kdy poutníci byli na

¹¹⁶ FLODROVÁ, M. *Názvy brněnských ulic...*, s. 158.

¹¹⁷ CIKRLE, K. *Porta Dei: Kostel sv. Jiljí v Brně-Komárově*. Brno: Zdeněk Novotný, 2006, nestr.

¹¹⁸ EICHLER, K. *Poutní místa...*, s. 320.

cestách a farníci se zde scházeli, konala každý den odpolední pobožnost se sv. požehnáním. Dokonce od roku 1779 zde bylo v této době možné získat plnomocné odpustky.¹¹⁹

Jako řadu dalších kostelů, které byly zrušeny kvůli josefínským reformám, také tento čekal stejný osud. Roku 1784 byla pobožnost zakázána a kostel zavřen. Obraz Panny Marie byl umístěn do komárovskeho farního kostela, kde se nachází dodnes. K. Kuča uvádí, že kostel byl někdy mezi lety 1790 až 1825 zbořen. Svůj názor zdůvodňuje tvrzením, že na katastrální mapě z roku 1825 již kostel není zakreslen. Naproti tomu K. Eichler píše, že roku 1836 se kostela ujal komárovský mlynář se svou manželkou, obnovil ho a stavba byla znovu vysvěcena roku 1848. Nepíše, že mlynář kostel postavil, ale pouze obnovil. Interiér sakrální stavby byl ozdoben sochou bolestné Panny Marie z poutního místa Sloup, proto se od té doby nazývala malou Marií Sloupskou.¹²⁰ Každopádně druhý obnovený nebo zbořený kostelík znova zanikl v neznámé době. Snad někdy ve druhé polovině 19. století.

Obr. 39 Současná podoba místa, kde zřejmě stála kaple

¹¹⁹ *Tamtéž.*

¹²⁰ *Tamtéž*, s. 320-321.

Královská kaple

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
první zmínka 1297	1908	vnitřní město	spadala pod panovníka; klášter cisterciáček (Staré Brno)

Královská kaple, tímto pojmem nazývaná díky svému zakladateli, se nacházela na rohu dnešního Dominikánského náměstí a ulice Veselé. V dřívějších dobách se toto náměstí nazývalo Rybný trh podle zboží, které se zde prodávalo.

Záměrně je v nadpisu uvedena kaple s přízviskem Královská, protože ani odborníci v podstatě nemají jasno, jak se to přesně s jejími zasvěceními událo. V její souvislosti existují totiž zasvěcení tři, a to Panny Marie, sv. Václava a sv. Cyrila a Metoděje.

V jedné listině z roku 1297 se můžeme dočíst, že Václav II. založil kapli Panny Marie u domu Mikuláše od Věže. Tento český král byl velký vyznavatel mariánského kultu a v tehdejší době se ve městě žádný kostel, kromě jedné kaple, s mariánským zasvěcením nenacházel.¹²¹ Je možné, že z tohoto důvodu volil toto patrocinium. Avšak v jiné listině z téhož roku je již zmínka o kapli sv. Václava na Rybném trhu.¹²² Na okraj je ještě vhodné zmínit, kdo to vlastně Mikuláš od Věže byl. M. Flodrová vyjadřuje myšlenku, že jde o pražského finančníka a bankéře Václava II., který dům využíval během svých obchodních cest.¹²³ Manželé Severinovi a M. Stehlík, kteří společně sepsali práci o Královské kapli, podotýkají, že kaple byla založena již dříve a v roce 1297 je kaple darována rozestavěná, či spíše již dokončená. Dále dodávají, že kaple byla nejprve označena patrocinium Panny Marie, ale poté je již pravidelně uváděno pojmenování Královská kaple (1322), kaple sv. Václava (1323), případně Královská kaple sv. Václava (1332).¹²⁴ Ani však o třetím patrocinium, a to o cyrilometodějském, nemáme více přesnější zprávy. C. Hálová-Jahodová se domnívá, že kaple byla

¹²¹ FLODROVÁ, M. „Královský“ a „markraběcí“ dům v Brně. In *BMD XIII*. Brno: Archiv města Brna, Magistrát města Brna, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1995, s. 73.

¹²² Písemné prameny o kapli k uvedenému roku 1297: *CDM V*, s. 59, č. 59; s. 61, č. 63 a s. 61, č. 64.

¹²³ FLODROVÁ, M. „Královský“.... In *BMD XIII*, s. 74.

¹²⁴ SEVERINOVÁ, J; SEVERIN, K.; STEHLÍK, M. *Královská kaple v Brně 1297 – 1997*. Brno: Lukas, 1997, s. 6.

přejmenována na konci 14. století působením olomouckého kancléře Jana ze Středy.¹²⁵ Archeologové Holub, Merta, Peška, Zúbek sdílí ve svém článku informaci, že se původně jednalo o kaple dvě. Zároveň vysvětlují, že obě stavby byly shodně orientovány a měly společnou střední zeď. Podle zprávy z roku 1643 dodávají, že kaple sv. Václava byla větší a druhá v patře byla menší a starší. Ještě uvádí zprávu z urbáře Králové kláštera ze začátku 17. století, kde se připomíná kromě kaple sv. Václava také kaple sv. Cyrila a Metoděje a domnívají se, že menší kaple, snad se zasvěcením Panně Marii, změnila zasvěcení.¹²⁶ J. Tenora otázku cyrilometodějského zasvěcení vysvětluje tvrzením, že přesné datum není známo, ale že se změna udála asi po třicetileté válce. Konstatuje, že roku 1643 shořel Petrov a ohněm byl také poškozen nedaleký kostelík sv. Cyrila a Metoděje. O dva roky později při druhém obléhání Brna musely být sundány všechny šindelové střechy, a je možné, že také ze střechy kaple Panny Marie na Dominikánském náměstí. Domnívá se, že když byla kaple znovu obnovena, obdržela patrocinium zničeného kostelíka na Petrově, který již obnoven nebyl.¹²⁷ Dopátrat se odpovědi patrocinií kaple je věc opravdu složitá. Na závěr tohoto tématu nutno ještě doplnit, že na informačním panelu v prostorách Mincmistrovského sklepa je dokonce uvedeno, že není pravděpodobná změna zasvěcení z hierarchicky vyššího na nižší, tudíž že se jedná jen o tzv. konpatrocinium, což znamená dvě patrocinia příslušná k jednomu objektu. O zasvěcení sv. Cyrila a Metoděje se zde píše opravdu jen okrajově, vždy je uveden nadpis Královská kaple Panny Marie a sv. Václava.

Mezi další mezníky v historii kaple patří, že na začátku 14. století dům díky konfiskaci získal Jan Lucemburský. Poté je již známo a doloženo, že ho král roku 1322 daroval Elišce Rejčce a ta ho přičlenila k majetku svého starobrněnského kláštera.

Kvůli josefínským reformám byl v březnu roku 1782 zrušen Králové klášter na Starém Brně a hned poté proběhly diskuze o zrušení kaple na Rybném trhu. Biskup se nakláněl kapli zachovat, ačkoliv neměla téměř žádných příjmů a majetku. Důvodem k zachování byla také skutečnost, že v diecézi nebyl žádný jiný kostel se zasvěcením našim předním patronům Moravy. Souhlasil též s přidělením nějakého fondu, aby měla kaple příjmy.¹²⁸ O rok později však zasáhl Josef II. a kapli nechal zrušit, přičemž byla

¹²⁵ HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, C. *Brno: Stavební a umělecký vývoj města*. Praha: Pražské nakladatelství V. Poláčka, 1947, s. 42.

¹²⁶ HOLUB, P; MERTA, D; PEŠKA, M; ZÚBEK, A. Poznámky k historické topografii Dominikánského náměstí. In *BMD XVII*, s. 44.

¹²⁷ TENORA, J. Kaple sv. Cyrila a Metoděje v Brně. In *Hlídka XLIX/1*. Brno: Občanská tiskárna, 1932, s. 2.

¹²⁸ *Tamtéž*, s. 4.

odsvěcena, předána vojsku a stalo se z ní skladiště. Stavba byla postupem let pozměněna pro potřeby vojska, až nebylo ani poznat, že bývala kaplí. „*Venku byla číslem I. Veselé ulice, k apsidě přidělána bouda, trafika, potom kamnař, na zed' lepeny plakáty a návěští, – kout nevzhledný.*“¹²⁹ Na začátku 20. století převzalo kapli město a rozhodlo o jejím zboření. Plánovaly se zbořit kaple obě. Jedním z důvodů, který městská rada udávala, bylo, že Zámečnickou ulicí měla jezdit elektrická dráha a nutná křivka vyžadovala odstranění kaple.¹³⁰ To se však nelíbilo mnoha odborníkům, kteří uměli ocenit její uměleckou a historickou hodnotu. Proběhly velké snahy stavbu zachovat, a to také z toho důvodu, že v Brně mnoho takových středověkých stavebních památek není. Bylo navrhováno, aby byla kaple využívána k bohoslužbám, nebo přeměněna na muzeum či na slavnostní síň dívčího gymnázia, které by se postavilo vedle.¹³¹ Žádosti o zachování však nebyly vyslyšeny. J. Tenora ještě podotýká, že při všech jednáních o kapli se neužívalo zasvěcení našim dvěma věrozvěstům, nýbrž se používal výraz jen kaple klášterní (Nonnenhauskapelle) nebo Mariánská kaple.¹³² Je možné, že nebylo v zájmu německých úředníků na vyšších místech označovat kapli patrociniem moravských věrozvěstů. Někteří se zase domnívají, že Němcům vadilo, že kapli založil český král a možná proto tak urputně trvali na jejím zbourání.¹³³ Manželé Severinovi však tyto teze vyvrací a vysvětlují, že první národnostně vyhocené zprávy jsou až z roku 1919. Dodávají, že řada Němců obhajovala zachování kaple a české noviny tehdy o ní otiskly pouze dvě bezvýznamné zprávy.¹³⁴

Bourat se začalo začátkem dubna roku 1908, nejprve od střechy, a poté zdivo postupně ve vrstvách. „*A když hroty původních gotických oken byly zbaveny zdiva, jímž byla r. 1784 z úředního rozkazu zazděna, objevily se v netušené kráse kružby v oknech obou kaplí.*“¹³⁵ Znova se rozhořely boje o zachování stavby. Avšak neúspěšně. Obě kaple byly ještě téhož roku zbořeny. Bezprostředně na toto konání napsal brněnský profesor Josef Dell, který rovněž nakreslil návrh obnovy Královské kaple, tento text: „*Kdyby se toto stavební dílo nacházelo v jiném městě, bylo by v Bädekru označeno dvěma hvězdičkami, a my bychom nešetřili silami a oběťmi a vypravili bychom se tam;*

¹²⁹ *Tamtéž*, s. 7.

¹³⁰ TENORA, J. Kaple sv. Cyrila a Methoděje v Brně. In *Hlídko XLIX/2*. Brno: Občanská tiskárna, 1932, s. 40.

¹³¹ *Tamtéž*, s. 39.

¹³² TENORA, J. Kaple sv. Cyrila a Methoděje v Brně. In *Hlídko XLIX/3*. Brno: Občanská tiskárna, 1932, s. 74.

¹³³ Podle ústního sdělení průvodce při prohlídce Mincmistrovského sklepa v říjnu 2017.

¹³⁴ SEVERINOVÁ, J.; SEVERIN, K. Královská kaple v Brně. In *BMD XIX*, s. 301.

¹³⁵ TENORA, J. Kaple sv. Cyrila a Methoděje v Brně. In *Hlídko XLIX/3*, s. 79.

ale protože ho máme zde, v našem vlastnictví, nevidíme ho, a kvůli malověrným pochybnostem, které, kdybychom projevíli jen trochu dobré vůle, by mohly být lehce rozptýleny, musí se toto půvabné stavební dílo rozpadat a mizet. Naše potomstvo nás za náš vandalismus zajisté nepochválí. Caveant consules!¹³⁶ Podobně se vyjadřuje také C. Hálová-Jahodová: „Zachované zbytky okenních kružeb, konsol, portálu a ostatních částí utvrzují v přesvědčení, že záměrným zbořením této kaple byla zničena roku 1908 památka slohově z nejzajímavějších a po historické stránce z nejstarších a nejvýznamnějších. Svým vznikem sahala do doby po založení města a dokumentovala jeho starobyrou svatováclavskou českou tradici. Tato skutečnost byla asi také motivem, proč Němci trvali na zničení tak vzácné a pamětihodné stavby.“¹³⁷

V současné době se fragmenty kaple nachází ve správě muzea města Brna a jsou pečlivě očíslovány a zdokumentovány. Některé části, například okenní kružby, jsou v prostorách Mincmistrovského sklepa na Dominikánském náměstí, který byl objeven v roce 1999. Poté byl částečně zpřístupněn veřejnosti v roce 2007 a další část se zájemcům otevřela o tři roky později. Další fragmenty jsou umístěny v křížové chodbě Nové radnice. Svorník z klenby presbytáře s beránkem a mužskou hlavou, snad možná Václava II., se dala vůbec poprvé spatřit na výstavě Stavba jako Brno. Ta probíhala na hradě Špilberk od 1. 6. do 31. 12. 2017. Již dlouhou řádku let, nejen v poslední době, se hovoří o znovuoobnovení kaple. Zdá se však, že zatím se žádné reálné znovupostavení neuskuteční.

Podoba kaple, zvláště z doby před zbořením, se zachovala na řadě fotografií, které jsou uloženy v Archivu města Brna.

¹³⁶ SEVERINOVÁ, J; SEVERIN, K.; STEHLÍK, M. Královská kaple v Brně..., s. 19.

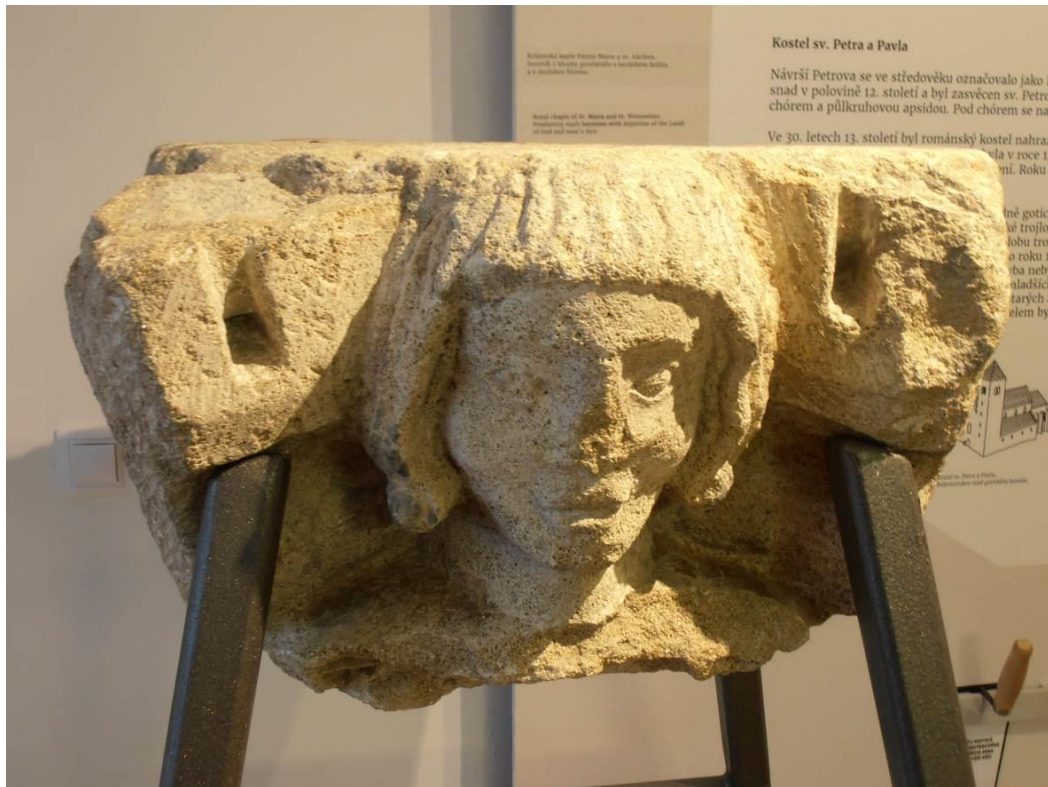
¹³⁷ HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, C. Brno: Stavební..., s. 43-44.

Obr. 40 Dobový vzhled z roku 1904. Uloženo v AMB, fond U 5 - Sběrka fotografií, sign. VIa 9

Obr. 41 Kaple již v sešlém stavu. Uloženo v AMB, fond U 5 - Sběrka fotografií, sign. VIa 13

**Obr. 42 Svorník z klenby presbytáře s beránkem a mužskou hlavou.
Fotovala autorka na výstavě Stavba jako Brno na Špilberku (říjen 2017)**

Obr. 43 Současná zástavba. Fotovala autorka

Kostel sv. Floriána

Vznik	Zánik	Lokalita	Farnost
1718 (kaple) 1899 (kostel)	1960	Černovice	kostel sv. Jiljí (Komárov)

Kostel sv. Floriána stával na dnešním Faměrově náměstí ve vsi Černovice, které byly přeměněny v městskou část v roce 1919.

V Černovicích nebyla dříve žádná kaple ani kostel, obec patřila do farnosti Komárov, kam věřící nejčastěji docházeli na bohoslužby. Kaple, jejímž patronem se stal sv. Florián, byla vystavěna v roce 1718. Stavbu však stihlo několik pohrom. Nejprve v roce 1772 shořela střecha a věž. Kaple se však opravila a opět vysvětila, a to 9. prosince 1776. Poté se začalo postupně rozpadat dřevo věže, takže roku 1799 musela být postavena věž nová. K těmto nepříjemným událostem ještě přibyla další, když v roce 1823 do věže uhořel blesk a zapálil ji. Kromě věže opět shořela také střecha a stavba byla velmi poškozena. Opravy se protáhly na třicet let. Nakonec roku 1882 utrpěla věž další škodu, když ji vichr shodil a o rok později byla zničena i střecha, jelikož ji tentokrát odnesla bouře. Kromě toho byly poničeny také zdi. Způsobily škody nebyly opravovány a za pár let v roce 1897 černovičtí obyvatelé kapli zbourali. Základní kámen pro nový kostel v novogotickém stylu byl položen následující rok 27. března 1898.¹³⁸ Slavnostní vysvěcení se konalo 27. srpna 1899 za účasti 25 duchovních. Světitelem se stal brněnský biskup František Saleský Bauer. V tento den interiér kostela obsahoval již například novogotický hlavní oltář s kamennou menzou a dřevěným retabulem, varhany, kazatelnu či lavice.¹³⁹ Je důležité uvést také architekta stavby, kterým bývá tradičně uváděn Germano Wanderley (1845-1904), narozený v Brazílii. Podrobné plány a rozpočet na stavbu nového kostela však původně vypracovali Vojtěch Dvořák a Karel Welzl. Tito dva projektanti měli větší zkušenosti v oblasti sakrální architektury. Wanderley tyto plány přepracoval a vylepšil, a během stavby vykonával stavební dozor.¹⁴⁰

Nově vzniklý kostel v Černovicích byl z důvodu nízkého počtu farníků pouze kostelem filiálním, jenž patřil ke komárovské farnosti, kde existoval již řadu století

¹³⁸ Podle ústního sdělení Petra Kopečného (kronikáře v Brně – Černovicích) dne 29. 5. 2015 během akce Noc kostelů, přednáška Jak to tenkrát bylo.

¹³⁹ KUBÍČKOVÁ, J.; FILIP, A. Dva filiální kostely komárovské farnosti. Konfesně národnostní příběh z brněnského Fin de siècle. In: *BMD XVIII*, s. 284.

¹⁴⁰ *Tamtéž*, s. 283.

kostel sv. Jiljí. Komárovská farnost patřila oproti jiným k těm menším. Pro srovnání například v roce 1900 měla celá komárovská farnost pouhých 5 879 farníků, zatímco starobrněnská měla 20 118 a zábrdovická dokonce 31 750 farníků.¹⁴¹ V obci Černovice převažovalo německé obyvatelstvo nad českým, přesnější pojmenování by spíše znělo: německá obec se silnou českou menšinou. Avšak postupem let se počet Němců a Čechů stále více vyrovnával. V roce 1910 se počet lišil už zhruba jen o 300 lidí ve prospěch Němců.¹⁴²

Půl roku před koncem 2. světové války, 20. listopadu 1944 během poledne, byl kostel vážně poškozen americkým leteckým náletem, který bombardoval Brno.¹⁴³ „*Byl zničen presbytář, část sakristie a poškozeny klenby a zdivo hlavní lodi.*“¹⁴⁴ Po válce v srpnu roku 1945 přichází do farnosti Komárov farář Karel Šmarda, který bude následujících patnáct let bojovat za záchranu kostela. Hned v následujícím roce nechá kostel částečně opravit, znovu se vyzdí poničený presbytář a opraví sakristie. Peníze jsou získány z fondu, jenž je určen na opravu válečných škod. Další opravy však zmařilo zjištění, že kostel není majetkem farního úřadu, ale města. Nicméně v roce 1947 bylo rozhodnuto o obnově kostela, která však poté vůbec neproběhla. Stavba během let chátrala, až v roce 1952 proběhly „hovory s občany“, kteří poukazovali na nutnost zabezpečení stavby, případně zboření.¹⁴⁵ Z jednání, které následně proběhlo, svítla malá naděje, že kostel bude opraven. Požadavek, aby se chátrající stavba zajistila proti vandalismu a nebezpečí úrazu, byla ze strany farního úřadu splněna. Hlavní vchod byl zamčen řetězem, a stejně byl uzamčen přístup na kůr a do věže. Vstup do sakristie byl dokonce zazděn. Silný řetěz byl ovšem záhy přeřezán a dveře vedoucí na kůr byly vylomeny. Farář Karel Šmarda si stěžuje, že i přes tato porušení zákona státní moc nekoná.¹⁴⁶ Následují ještě poslední snahy o přidělení kostela do vlastnictví či nabídka, že si farníci sami kostel opraví, a to formou finančních sbírek a bezplatných pomocných prací. Avšak bezúspěšně. Farář Šmarda je zakrátko vyrozuměn, že je definitivně rozhodnuto zbořit kostel sv. Floriána. Ve farní kronice zaznamenává, že v březnu roku 1960 byly odebrány z věže tři železné zvony. Koncem téhož měsíce se připravily otvory na položení výbušnin. Samotné odstřelení proběhlo v sobotu 2. dubna. Nejprve kolem

¹⁴¹ *Tamtéž*, s. 277.

¹⁴² BARTOŠ, J.; SCHULZ, J.; TRAPL M. Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Svazek X. Okresy: Brno-město, Brno-venkov, Vyškov. Ostrava: Profil, 1986, s. 62.

¹⁴³ Zasažená místa na Faměrově náměstí v Černovicích a dobové fotografie poničeného kostela na webových stránkách: <http://www.brno.cz/bombardovani/>.

¹⁴⁴ Podle ústního sdělení Petra Kopečného (kronikáře v Brně – Černovicích) dne 29. 5. 2015...

¹⁴⁵ KUBÍČKOVÁ, J.; FILIP, A. Dva filiální kostely..., s. 294.

¹⁴⁶ Podle ústního sdělení Petra Kopečného (kronikáře v Brně – Černovicích) dne 29. 5. 2015...

12 hodiny byla stržena věž, později v 16 hodin i zbytek chrámové budovy. Tento zápis Šmarda učinil měsíc po zboření kostela a dodává, že v místě do toho dne nebyl a ani nepůjde.¹⁴⁷

V současné době se rozprostírá v místech bývalého kostela travnatá plocha se stromy a keři. Na jedné i druhé kratší straně obdélníkové plochy stojí kříž, přičemž na jedné straně byla umístěna v roce 1999 pamětní deska, připomínající sté výročí posvěcení. Každoročně v květnu se zde koná pouť vztahující se k svátku sv. Floriána. Slavení navazuje na dřívější velkolepé poutě, kdy kromě slavnostní mše zde bylo také plno zábavy. Stánky s atrakcemi a zbožím vedly podél cesty až do Komárova. Tyto poutě nám přibližuje ve svých vzpomínkách profesor gymnázia a učitel hudby Camillo Oskar Hampel, který se v nich vrací do svých klukovských let.¹⁴⁸

Od roku 2015 se zde koná Noc kostelů. Působivé je vyznačení přibližného půdorysu kostela svíčkami, jež se po setmění zapálí. Na této akci byla také představena snaha tomuto místu vrátit jeho genia loci. Návrh přednesl prof. Ing. arch. Jiljí Šindlar ze stavební fakulty Vysokého učení technického v Brně. Jeho vize je postavit v místech bývalého kostela obdélníkovou vyvýšenou plochu. Na delších stranách by byly na každé straně tři protáhlé jehlany. Na jedné krátké straně obdélníku by byl bezbariérový nájezd, na druhé v místech bývalého presbytáře prostor pro velký dřevěný kříž, přičemž půdorys by kopírovalo šest sloupů, otevřených směrem ven, postupně se k vrcholu zužujících a dosahujících původní výšky kostela. Realizace by podle slov profesora Šindlara vyšla vcelku levně a sloužila by jako odpočinkové místo pro obyvatele Černovic i jako prostor pro pořádání bohoslužeb v čase svátku sv. Floriána. Reálná stavba se však v nejbližší době zatím neplánuje.

Podoba kostela se zachovala na řadě fotografií, případně na dobových pohlednicích. Jsou buď v soukromých sbírkách či v Archivu města Brna.

¹⁴⁷ Podle dobových materiálů z výstavy s názvem Kostel sv. Floriána dne 9. 6. 2017 během akce Noc kostelů. Text pochází z kroniky farnosti Komárov, zapsal ho místní farář Karel Šmarda 2. 5. 1960.

¹⁴⁸ Například v knize Vom alten Dorfe und andere heitere Plaudereien, vydanou v roce 1925.

Obr. 44 Kostel sv. Floriána. Uloženo v AMB, fond U 5 - Sbíрка fotografií, sign. XIXe 102

Obr. 45 Současná podoba místa, kde se nacházel kostel. Fotografovala autorka

ZÁVĚR

„V mých očích, Brno, všechny krásy máš, jež stačí k tomu, abych Tebe věčně miloval, mě každým rysem vpravdě dojíámš, já věrný jsem Ti, aniž jsem Ti to kdy sliboval.“

Josef Horáček, báseň Vyznání

Z uvedené práce je patrné, že kostelů a kaplí, které již zmizely z povrchu, je ve městě celá řada. Popravdě mě jejich počet překvapil. U mnohých se nám však zachovaly jen kusé informace v pramenech, případně vůbec žádné, proto je vždy velkou výhodou, když se případným archeologickým výzkumem objasní více. Z tohoto velkého množství staveb byla proto do práce vybrána jen část, snad nejvýznamnějších pro město, aby tak přiblížila jeho historii. Rovněž kapitola Územní a náboženský vývoj shrnuje pouze nejvýznačnější momenty města, protože podrobná historie by byla nad rámec této práce. Občas obtížné bylo rozlišení pojmu kaple a kostel, protože se častokrát stalo, že v jednom zdroji byl kostel uveden jako kaple a ve druhém jako kostel. Podle různých vyobrazení a informací jsem se občas musela rozhodnout pro jedno jejich označení.

Myslím, že je pro zájemce a nadšence historie skvělé, že existuje řada webových stránek a aplikací, kde lze město poznat ještě blíže. Přínosné jsou rovněž Zapisníčky z výzkumů publikovaných archeology, protože tímto způsobem lze získat nejnovější informace o probíhajících výzkumech. Samozřejmě v pozdějších tištěných přehledech je podrobností více a mají nezastupitelnou roli.

Na závěr je nutno podotknout, že ačkoliv jsem se snažila alespoň zběžně a stručně uvést co nejvíce neexistujících kostelů a kaplí, jejich součet určitě není úplný.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny

Archiv města Brna, fond *U5 Sbirka fotografií*.

MERTA, David; SADÍLEK, Jaroslav; ZAPLETALOVÁ, Dana. 2001: *Náměstí Svobody – kostel sv. Mikuláše*. Nálezová zpráva, č. j. 935/01. Uloženo: Archiv nálezových zpráv, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Edice pramenů

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV (1268 - 1293). Ed. BOCZEK, Antonii, Olomucii 1845.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae V (1294 - 1306). Ed. CHYTIL, Joseph, Brunae, 1850.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VI (1307 - 1333). Ed. CHYTIL, Joseph, Brünn, 1854.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae IV (1241 - 1253). Ed. ŠEBÁNEK, Jindřich; DUŠKOVÁ, Sáša, Pragae, 1962.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae VI/1 (1278 - 1283). Ed. SVITÁK, Zbyněk; KRMÍČKOVÁ, Helena; KREJČÍKOVÁ, Jarmila, Pragae, 2006.

Literatura

BARTOŠ, Josef; SCHULZ, Jindřich; TRAPL, Miloš. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960: Svazek X: Okresy: Brno-město, Brno-venkov, Vyškov*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1986. 287 s. ISBN není.

BARTOŠ, Ladislav. *Z minulosti Soběšic*. 2. vyd. Brno: OS Ostrá horka, 2014. 331 s. včetně obr. příl. ISBN není.

Brno v minulosti a dnes: Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XI. Brno: Magistrát města Brna; Archiv města Brna; Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1993. 285 s. ISBN 80-85048-34-5.

Brno v minulosti a dnes: Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XIII. Brno: Archiv města Brna, Magistrát města Brna; Muzejní a vlastivědná společnost, 1995. 349 s. ISBN 80-85048-58-2.

Brno v minulosti a dnes: Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XV. Brno: Magistrát města Brna; Archiv města Brna, 2000. 478 s. včetně obr. příl. ISBN: 80-902931-5-8.

Brno v minulosti a dnes: Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XVII. Brno: Magistrát města Brna; Archiv města Brna, 2003. 600 s. včetně obr. příl. ISBN 80-902931-9-0.

Brno v minulosti a dnes: Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XVIII. Brno: Magistrát města Brna; Archiv města Brna, 2005. 686 s. včetně obr. příl. ISBN 80-86736-01-6.

Brno v minulosti a dnes: Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XIX. Brno: Magistrát města Brna; Archiv města Brna, 2006. 587 s. včetně obr. příl. ISBN 80-86736-03-2.

CIKRLE, Karel. *Porta Dei: Kostel sv. Jiljí v Brně-Komárově.* 1. vyd. Brno: Zdeněk Novotný, 2006. Nestránkováno. ISBN 80-7355-064-4.

Časopis moravského musea, vědy společenské LVII. Brno: Moravské museum v Brně, 1972. 301 s. ISSN není.

Dějiny staveb: Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2006: Sborník vybraných referátů z konference v Nečtinech konané ve dnech 31. 3. – 2. 4. 2005. Plzeň: Petr Mikota, 2006. 237 s. ISBN 80-86596-89-3.

DŘÍMAL, Jaroslav; PEŠA, Václav. *Dějiny města Brna 1.* 1. vyd. Brno: Blok, 1969. 290 s. ISBN není.

EICHLER, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rak. Slezsku, I/II.* Brno: Dědictví ss. Cyrilla a Methoděje, 1888. 486 s. ISBN není.

FLODROVÁ, Milena; MÜLLER, Zdeněk. *Staré Staré Brno: vyprávění o minulosti nejstarší části města Brna.* 1. vyd. Brno: EXPO DATA, 2007. 275 s. ISBN 978-80-7293-194-1.

FLODROVÁ, Milena. *Názvy brněnských ulic, náměstí a jiných veřejných prostranství v proměnách času.* Brno: Šimon Ryšavý, 2009. 342 s. ISBN 978-80-7354-073-8.

FOLTÝN, Dušan (a kol.). *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 878 s. ISBN 80-7277-026-8.

FORUM BRUNENSE 1993. Brno: Muzeum města Brna, 1993. 246 s. ISSN neuvedeno.

FORUM BRUNENSE 2009. Brno: Společnost přátel Muzea města Brna, 2009. 258 s. ISBN 978-80-86549-01-9.

HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, Cecilie. *Brno: Stavební a umělecký vývoj města*. 1. vyd. Praha: Pražské nakladatelství V. Poláčka, 1947. 371 s. ISBN není.

Hlídky XLV/1-12. Brno: Občanská tiskárna, 1928. 496 s. ISSN není.

Hlídky XLIX/1-12. Brno: Občanská tiskárna, 1932. 432 s. ISSN není.

HORÁČEK, Josef. *Siluety Brna*. Vyškov: F. Obzina, 1938, 213 s. ISBN není.

HOŠEK, Method. *Znovupostavený poutní kostelíček Panny Marie líšeňské*. Brno: Farní úřad v Líšni, 1914. 24 s. ISBN není.

JAN, Libor (ed.). *Dějiny Brna 2: Středověké město*. 1. vyd. Brno: Statutární město Brno; Archiv města Brna, 2013. 1071 s. + obr. příl. ISBN 978-80-86736-36-5.

KRATOCHVÍL, Josef. *Matka Boží Tuřanská: Dějiny a zázraky Matky Boží „v Trní“*. Brno: J. Kratochvíl, 1892. 118 s. ISBN není.

KROUPA, Jiří (ed.). *Dějiny Brna 7: Uměleckohistorické památky: Historické jádro*. 1. vyd. Brno: Statutární město Brno; Archiv města Brna, 2015. 885 s. ISBN 978-80-86736-46-4.

KUČA, Karel. *Brno: Vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. 1. vyd. Praha-Brno: Baset, 2000. 644 s. ISBN 80-86223-11-6.

Městská část Brno Tuřany: Z dějin Brněnských Ivanovic, Dvorsk, Holásek a Tuřan. Brno: Městská část Brno Tuřany, 2003. 117 s. ISBN 80-239-0766-2.

PROCHÁZKA, Rudolf. (ed.). *Dějiny Brna 1: Od pravěku k ranému středověku*. Brno: Statutární město Brno; Archiv města Brna, 2011. 734 s. + obr. příl. ISBN 978-80-86736-25-9.

Přehled výzkumů 1964. Brno: Archeologický ústav ČSAV, 1965. 81 s. + obr. příl. ISSN není.

Přehled výzkumů 1966. Brno: Archeologický ústav ČSAV, 1967. 75 s. + obr. příl. ISSN není.

Přehled výzkumů 1965. Brno: Archeologický ústav ČSAV, 1966. 87 s. + obr. příl. ISSN není.

Přehled výzkumů 42 (2000). Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2001. 295 s. ISSN 1211-7250. ISBN 80-86023-29-X.

Přehled výzkumů 45 (2003). Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2004. 259 s. ISSN 1211-7250. ISBN 80-86023-64-8.

Přehled výzkumů 46 (2004). Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2005. 343 s. ISSN 1211-7250. ISBN 80-86023-71-0.

Přehled výzkumů 47 (2005). Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2006. 306 s. ISSN 1211-7250. ISBN 80-86023-77-X.

Přehled výzkumů 54-2 (2012). Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2013. 303 s. ISSN 1211-7250.

REICHSTÄDTER, Bohumil. *Knížka o Slatině*. Brno: Městská část Brno-Slatina, 2002. 347 s. ISBN neuvedeno.

ŘEPA, Milan (ed.). *Dějiny Králova Pole*. 2. vyd. Brno: Úřad městské části Brno-Královo Pole, 2014. 381 s. ISBN 978-80-260-5435-1.

SEVERINOVÁ, Jana; SEVERIN, Karel; STEHLÍK, Miloš. *Královská kaple v Brně 1297 – 1997*. Brno: Lukas, 1997. 40 s. + příl. ISBN není.

SKÁCEL, Jan. *A znovu láska*. 1. vyd. Brno: Blok, 1991, 80 s. ISBN 80-7029-057-9.

Vlastivědný věstník moravský LIII/1-4. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2001. 445 s. ISSN 0323-2581.

Vlastivědný věstník moravský VII/1. Brno: Musejní spolek v Brně, 1952, 247 s. ISSN není.

WINTER, Eduard. *Josefinismus a jeho dějiny: Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740-1848*. 1. vyd. Praha: Jelínek, 1945. 383 s. ISBN není.

Internetové odkazy

www.archaiabrno.org

www.brno1645.cz

www.brno.cz/bombardovani

www.encyklopedie.brna.cz

www.panorama.brna.cz

SEZNAM ZKRATEK

AMB = Archiv města Brna

BMD = Brno v minulosti a dnes

CDB = Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae

CDM = Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae

FB = Forum Brunense

PV = Přehled výzkumů

VVM = Vlastivědný věstník moravský

SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH

Obr. 1 Poloha kostelů na současné mapě. Vytvořeno na mapy.cz.....	16
Obr. 2 Poloha kostelů v centru. Vytvořeno na mapy.cz.....	16
Obr. 3 Archeologický výzkum v roce 2012 se zaznačenou rotundou.....	18
Obr. 4 Současná zástavba s vinotékou RockWine, v níž lze spatřit základy rotundy. Fotografovala autorka.....	18
Obr. 5 Výřez z obrazu Obležení Brna Švédy v roce 1645 od H. B. Bayera a H. J. Zeisera.....	20
Obr. 6 Rekonstrukce kostela podle archeologického výzkumu. Podle návrhu Davida Merty graficky ztvárnil Vilém Walter. Převzato z <i>Dějiny Brna 2</i> (2013).....	20
Obr. 7 Současná zástavba s restaurací Borgo Agnese, v níž lze spatřit základy kostela. Fotografovala autorka.....	21
Obr. 8 Výřez z obrazu Folperta van Ouden Allen, 1690. Kostel sv. Prokopa.....	25
Obr. 9 Současná zástavba. Fotografovala autorka.....	25
Obr. 10 Kartuziánský klášter s kostelíkem sv. Víta na pravé straně.....	27
Obr. 11 Současná podoba. Kříž je v místech bývalého kostela. Fotografovala autorka.....	28
Obr. 12 Současná podoba poutního kostela. Fotografovala autorka.....	31
Obr. 13 Podoba tehdejší kaple. Nově zhotovil podle původního obrazu Jiří Šupka.....	34
Obr. 14 Současná podoba. Kámen vyznačuje střed kaple. Fotografovala autorka.....	34
Obr. 15 Tehdejší vstup na starobrněnský hřbitov z Vídeňské ulice.....	37
Obr. 16 Zbytky hřbitovní zdi. Uloženo v AMB, fond U 5 - Sběrka fotografií, sign. XIIIb 141.....	37
Obr. 17 Současná zástavba s parkem. Zhruba v těchto místech se nacházel.....	38
Obr. 18 Současný archeologický výzkum (2017) v ulici Vojtova.....	38
Obr. 19 Přibližná poloha kostela v dnešní situaci od Oldřicha Vičara.....	41
Obr. 20 Vývoj kostela. Převzato z <i>BMD XI</i> . (1993).....	42
Obr. 21 Současná podoba baziliky z Mendlova náměstí. Fotografovala autorka.....	42
Obr. 22 Přibližná podoba kostela od Oldřicha Rejnuše.....	44
Obr. 23 Současná zástavba, snad v místech bývalé kaple. Fotografovala autorka.....	44
Obr. 24 Kresba F. B. Wenera, 1752. Jsou zde zachyceny všechny tři objekty, zbořený kostel Panny Marie je uprostřed. Převzato z <i>Encyklopedie moravských a slezských klášterů</i> (2005).....	47
Obr. 25 Současná podoba. Zde uprostřed mezi kostelem a jezuitskou rezidencí.....	47
Obr. 26 Výřez z mědirytu Martina Engelbrechta podle kresby F. B. Wenera. Johanitská komenda s kostelem se nachází uprostřed dole, vpravo od ní je klášter dominikánek.....	50
Obr. 27 Současná zástavba v místech kostela sv. Jana Křtitele. Fotografovala autorka.....	50
Obr. 28 Průvod Božího těla od F. V. Korompaye, 1750. Kostel sv. Barbory je vpravo. Převzato z <i>Dějiny staveb 2006</i> (2006).....	52
Obr. 29 Současná podoba místa, kde se nacházel kostel. Fotografovala autorka.....	52
Obr. 30 Budovy kláštera dominikánek.....	55
Obr. 31 Nemocnice u sv. Anny v roce 1868.....	55
Obr. 32 Současná podoba nemocnice. Fotografovala autorka.....	56
Obr. 33 Pohled na sv. Mikuláše v popředí, za ním sv. Jakub, 1820.....	59

Obr. 34 Kostel sv. Mikuláše před zbořením.	60
Obr. 35 Současná podoba Náměstí Svobody. Fotografovala autorka	60
Obr. 36 Poloha kaple vzhledem ke kostelu sv. Jakuba.	62
Obr. 37 Pohled na kapli od kostela sv. Jakuba do ulice Jakubské.	63
Obr. 38 Současná zástavba školy. Fotografovala autorka.....	63
Obr. 39 Současná podoba místa, kde zřejmě stála kaple	65
Obr. 40 Dobový vzhled z roku 1904. Uloženo v AMB, fond U 5 - Sbirka fotografií, sign. VIa 9	70
Obr. 41 Kaple již v sešlém stavu. Uloženo v AMB, fond U 5 - Sbirka fotografií, sign. VIa 13.....	70
Obr. 42 Svorník z klenby presbytáře s beránkem a mužskou hlavou.	71
Obr. 43 Současná zástavba. Fotografovala autorka	71
Obr. 44 Kostel sv. Floriána. Uloženo v AMB, fond U 5 - Sbirka fotografií, sign. XIXe 102	75
Obr. 45 Současná podoba místa, kde se nacházel kostel. Fotografovala autorka	75